

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 4

Årgång 64

2009

Bild: Nils Forshed

Profilen - Gunnar Arnborg
sidan 16

Arne i Severed har koll på 300 fågelholkar
sidan 20

Foto:
Charles
Hammarsten

**HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds
beskyddarinna**

Innehåll

Några ord från förbundsordföranden.....	3
Tankar i tiden.....	4
Sommarminnen.....	5
Årets hembygdsförening.....	6
Vandring på Kinnekulle.....	7
Det blommande berget.....	8
Berget borde barnförbjudas.....	9
Linné och brödet.....	10
Speltvete.....	12
Helt naturligt - För älgar med baksmälla....	13
Kolmila på Lena Hed.....	14
Skogars gamla stöva.....	15
Profilen - Gunnar Arnborg.....	16
Vacker blomstervandring med lärda.....	17
Sättila formades av inlandsisen.....	18
Arne i Severed.....	20
Läsvärt i korthet.....	22
Minnessten över Inga och Lasse.....	24
Raska-Minas stuga.....	25
Skogsjärnvägen på Hunneberg.....	26
Gräfsnäs Slottspark.....	28
Västergötland visades upp.....	30

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 febr, 15-21 apr, 24-30 juni, 24-30 aug, 26-30 okt, 24-28 nov.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.

Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 64

Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2009 120:-

Redaktörsgrupp: Roland Antehag, Lilla Mjölseredsv
9, 466 95 Sollebrunn, tel 0322/402 55,
e-post: roland.antehag@telia.com

Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 447 93 Vårgårda,
tel 0322/66 10 26 e-post: vbn.red@tele2.se

Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget 1,
532 32 Skara, tel 0511/12643,
e-post hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Eva Bergström Hyenstrand, Carl von Linnés väg 2,
Skultorp, 541 55 Skövde, tel 0500 - 43 30 13,
e-post; hyenstrand@hotmail.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,
54015 Våring, tel 0500-441105, 0708-420453,
e-post: j-o.berglund@telia.com

Ann-Britt Boman, Spireavägen 5, 513 35 Fristad
tel 033 - 26 19 21, e-post annbritt.boman@telia.com
Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad, 465 97 Nossebro,
tel 0512/531 50, e-post: tb.bygg-tjanst@telia.com.

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp,
tel 070-620 66 66, e-post birgit.istorp@telia.com

Stig Green, Fjällrosv 1, 516 32 Dalsjöfors,
tel 033 - 10 15 85, e-post: stig.green@bornet.net.
Per-Göran Persson, Östergården 1, 54066 Sjötorp,
tel 0501-50138, 070-7838079.

e-post pellep@telia.com

Förbundsordförande: Eva Bergström Hyenstrand.

Förbunds-kassör: Hugo Isaksson, Ådalavägen 2,
523 92 Timmele. Tel 0321 - 300 01
e-post hugo.isaksson25@hotmail.com .

Kanslist: Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund,
Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-10550 fax 0512-339 42,
bost. 0511-37 03 30,

Bankgiro 378-5383, Plusgiro 8 57 59-9,

Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

ISSN 0346-4954

Några ord från förbundsordföranden

Eva Bergström Hyenstrand
Förbundsordförande

Sedan flera år har Västergötlands Hembygdsförbund fått ett årligt ekonomiskt stöd av Västra Götalandsregionen. Stödet, senast på lite drygt 200.000 kronor, vardå ungefär likastortsomsumman av föreningarnas medlemsavgifter till vårt förbund.

Från och med i år kallas det stöd, som Regionens kulturnämnd fördelar, "kulturstrategiska uppdrag" (ksu). Nytt för i år är också att organisationer i Västra Götalandsregionen skulle söka stöd för en treårsperiod. Ansökan utformades enligt en blankett, avsedd att delsspegla bidragsgivarens, d v s Regionens, förväntningar, dels den sökandes mål och behov.

Bohusläns Hembygdsförbund, Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund och Västergötlands Hembygdsförbund inlämnade var sina ansökningar. Förbunden var i gott sällskap med till exempel Filmcentrum Väst, Nääs konsthantverkscentrum och Västsvensk byggkonst, för att nämna några.

I juni kom besked om utfall på ansökningarna. Bohusläns, Dalslands och Västergötlands Hembygdsförbund fick som bidrag för det kommande året en gemensam

pott på 400 000 kr att fördela mellan sig. På liknande sätt hade stöden till exempelvis hemslöjdsförbunden eller spelmansförbunden i Regionen organiserats.

Ännu är det för tidigt att säga vilka ekonomiska följder Regionens fördelning får för VHF. Vi kommer att diskutera med våra grannar i Bohuslän och Dalsland hur saken kan ordnas på bästa sätt. Risker är dock mycket stora att vårt förbund får försämrad ekonomi,

Risken är dock mycket stor att vårt förbund får försämrad ekonomi...

åtminstone närmaste åren. Sannolikt betyder detta att vi bland annat missar tjänsten som hembygdskonsulent, som vi så väl behöver. Tanken, som framfördes i ansökan, var att konsulenterna skulle arbeta till stöd och stimulans för förbundets hembygdsföreningar inför utmaningar som hembygdsarbetet står inför.

Nå, nu gäller det att inte gråta över spilld mjölk. Ekonomisk kris och lågkonjunktur märks givetvis av också i sådana här sammanhang. Men det är bra om nedskärningar inte får slå i blindo, utan har förutsättningar att vändas till något positivt.

Eva Bergström Hyenstrand

Nästa nummer av Västgötabygden kommer i vecka 43. Manusstopp den 10 september 2009. Men skicka gärna material tidigare.

Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag till tidningen och tips mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. De flesta texter och bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Tankar i tiden ...

När Hans Mentzing för en tid sedan ringde och frågade om jag ville skriva ett kåseri för Västgötabygden, frågade jag: Vad skall det handla om?

– Vad som helst, Kronprinsessans förlovning eller om vad ni gör i Din förening eller skriv om Dej själv, en presentation kanske, svarade Hans.

Ja, nu vet jag ju mycket väl efter över 30 år som journalist att det är mycket lätt att skriva om andra människor men svårt att få ihop något vettigt om sej själv. Varför? Jo man har ju alla fakta inombords så att säga och vad ska man plocka ut så det inte blir för mycket och inte verkar skrytsamt.

Men man kan ju plocka ut litet av varje av de tre föreslagna ämnena. Sagt och gjort och Victoria är ju alltid aktuell, nyförlovad eller inte så är hon ju både vår hertiginna och vår beskyddarinna här i Västergötlands Hembygdsförbund. Och prins Daniel blir vår hertig och allt är frid och fröjd – trodde man! Ända tills en sjuk njure började spöka, precis som hos oss vanliga dödliga. Undra på att förlovningen dröjt och TÄNK vad alla "berörda" haft mycket att ängslas för och ta hänsyn till!

När jag hade förmånen att välkomna och guida Kronprinsessan i vår Hembygdspark här i Herrljunga vid förbundets 50-årsjubileum 2004 mötte jag en mycket intresserad gäst, som artigt tackade och tog adjö på väg till bilen för hemresa. Jag fick hastigt ur mej:

- Och välkommen hit igen!

– Ja tack, jag kommer gärna, svarade hon leende och med eftertryck.

Efter förlovningen har man ju trott att det kanske bara var att bjuda in hertigparet och vänta på svar. Ända tills en viss njure gjorde sig påmind. Så nu får man nog vänta och se tiden an. Annars hade det passat bra med ett besök vid premiären för vår Vattenfestival i Hembygdsparken den 26 juli. Då hade Victoria kunnat både meta abborre och gädda i ån Nossan och paddla ikapp med scouterna på dammen Stolta Mader medan prins Daniel iförd sista badbyxmode skjutit på

Aina Nicander

Mera tid för hembygdsarbete kan det väl bli, tror Aina, som här tackar för uppvaktning när hon avgick som SPF-ordförande efter 17 år.

där bak. Och tillsammans kunde de tagit sig ett dopp med våra konstsimsflickor och flutit kring som riktiga jättenäckrosor på dammen.

Ja det går väl an att fantisera. Men nu var det det där om mej själv då. Jag är född och uppvuxen på en bondgård i Skaraborg och fick min första anställning på ett järnhandelskontor innan skrivandet och olika tidningsredaktioner tog över. Nu är jag änka sedan några år, har en son, som har två döttrar, varav en i sin tur har två söner, 12 och 9 år gamla. Små godingar som Bert Karlsson uttryckte sig om barnbarn i ett TV program nyligen.

Som pensionär har jag ägnat 17 år åt att leda SPF-föreningen här, samt en massa tid åt hembygdsarbete. Som vice ordförande finns det alltid något man behöver göra eftersom vi har öppet i vår park varje sommarsöndag mellan klockan 14-17.

Välkomna att hälsa på så skall jag fixa litet fika. Vi ses.

Vännen Aina.

Gamla talesätt

är präglade av sin tid och fungerar inte alltid i våra dagar med andra värderingar. Tyvärr glömde vi detta i förra numret av Västgötabygden då vi skämtsamt lånade en rad ur en gammal barnramsa (och titeln till en mycket berömd deckare). Skulle någon känna sig sårad av denna otidsenliga barnramsa beklagar vi detta djupt.

Med vänlig hälsning
Redaktionsgruppen

Sommarminnen

Sommarminnen bleknar aldrig bort.

Min barndoms somrar har i alla fall för evigt etsat sig fast i minnet. De var fantastiska, trots att det inte fanns någon på förhand given agenda. Eller kanske just därför.

Vi var lyckligt lottade med en sommarstuga utanför stan, i Skaftared, Edsås närmare bestämt. Det låter kanske inte så upphetsande, men för mig var det himmelriket på jorden under tremånader på sommaren under många år. Utbudet när det gällde lekkamrater var ungefär lika stort som de fasta programpunkterna. Vi var en handfull sommarbarn och några fastboende, men fantasin var obegränsad.

Marktjänsten gick knappast att klagapå. Mat stod på bordet vid fasta tidpunkter varje dag och mor såg även till att vi var hela och rena till både kropp och själ. Även om det var lite spartanskt med utedass och tvagning i balja i flera år. Det enda kraven man hade på sig var att komma i tid till maten och hämta mjölk och ägg hos närmaste bonde varje kväll. Sysselsättningen i övrigt fick vi barn stå för själva. Det var frihet under ansvar, med stark betoning på frihet.

Det är jag väldigt tacksam för idag. För tänk vad det finns att göra om man bara sätter fantasin i rullning.

I Skaftared hängde vi hos Reinhold och Ingvar i bondgården, när vi inte hade något annat att göra. För där fanns alltid något att göra. Fösa in korna för mjölkning, ta hand om årets kull av kattungar, åka häst och vagn, när det var dags att hässa hö, hoppa i höskullen och utfodra grisarna.

Ja, där fanns i regel alltid något att hjälpa till med.

Ett annat kärt smultronställe var vår lilla badplats vid Färgen. Där samsades en handfull familjers som samlagt hade tre båtar. Tolls 20-hästare startade alltid vid första draget. Vår startade i regel aldrig. Mycket mek blev det. Men det var här vi sjösatte en hembyggd segelbåt. Fångade ärling som vi hade i en sump för kommande fisketurer och fick prova på vattenskidåkning när tillfälle gavs. Minns också att vi tillverkade egna vattenskidor med farsans tofflor och två breda plankor. Det gick inte så bra efter en 4-hästare.

Sedan var det fotboll, tälta, bygga kojor och spela hartsfiol hos närboende som vi inte kände. Vi satte upp teaterföreställningar och ordnade cirkus för att få in lite pengar till att köpa glass på Lygnared. You name it, vi hade fullt upp.

I dag säger yngsta dottern "har ingenting att göra" efter fem minuter utan sysselsättning, samtidigt som äldsta dottern vill bli skjutsad någonstans...

Det är andra tider. Men jag är fortfarande fast övertygad om att fantasin är viktigare än alla programutbud i världen. Och sommaren är en fantastisk tid att sätta den i rullning.

Hjälp varandra lite på traven så blir det garanterat en minnesrik sommar, oavsett väder.

Text Claes Svensson
Foto Leif Brunnegård

Ur Alingsås Tidnings Hej Sommar juni 2009.

Årets hembygdsförening beskriver bygden i bilder

På besök i Garbotorpet. Fyra av de drivande bakom den prisade hembygdsföreningen, Freddie Wendin, Gill Bengtsson, Christer Johansson och Lena Brodin.

En bild säger mer än tusen ord menar man i Årets hembygdsförening 2009, Kinnekulle Hembygdsförening, och satsar på bilderna. Dels i välbesökta och inspirerande fototräffar kring olika teman, dels via en välbesökt hemsida där den vetgirige kan besöka massor av bygdens byggnader i nya och gamla bilder med kommentarer.

Kinnekulle Hembygdsförening vårdar sedan 1944 kulturhistoriska minnen på det blommande berget, och här finns massor av kulturhistoria att förmedla och vidareutveckla. Kinnekulle i sig är ju kultur och historia, här kan man i Stenmuseet i Medelplana följa det gamla stenhuggararbetet som virumtomkringkanser resultaten av medan Bruksmuseet på Falkängen i Hällekis följer upp dennastenigabyggnadsboom med ett museum kring cementverksamheten. Hela tiden med människorna i centrum.

Garbotorpet

I Posseska Lancerskolan kan man visa dagens unga hur denna variant av skolundervisning gick till. Den gick ut på att de äldre av de 80-talet eleverna var monitorer som undervisade sina yngre kamrater. I Medelplana finns ett kopparslageri och så kan man locka med det sägenomsusade Garbotorpet i Västerplana. Om verkliga den Gudomliga Greta har någon anknytning till soldatorpet Åtorp är väl tveksamt, och det påstår man inte heller i föreningen. Fast man dementerar det inte heller, ingen vet ju säkert.

Och berättelserna om att Gretas far egentligen kom från detta torp minskar ju inte besökslusten. Nyligen

Garbotorpet. Förmodligen kom den Gudomliga Greta aldrig närmare soldatorpet Åtorp än så här.

noterades rent av en besökare från Garbosällskapet i Göteborg. Även om man bortser från Garbo så är det ett mycket fint och intressant soldatorp, varav ju idag få finns kvar i ursprungligt skick.

Laddad stämning

En julidag då stämningen i Skara är mer än vanligt laddad och åskskurarna får ett varuhustak att rasa in och mig att fundera på om det är Skaras eller Venedigs gator jag gett mig ut på finner jag stilla ro vid tygaffären Annexet i Västerplana, en kort promenad från Garbostugan. Över kaffe och härlig jordgubbstårta halkar vi snabbt in på bilderna. Utöver ordföranden Gill Bengtsson, som är på hemmaplan, deltar sekreteraren Christer Johansson samt Lena Brodin och Freddie Wendin, som är de som förmedlar bilden av Kinnekulle via olika media.

Alla är de ense, det är inte fotoutställningar man ordnar utan fototräffar kring olika teman. De startade 2001 och på senare tid har man haft teman som torp och gårdar samt bröllopsbilder. Bilderna står i centrum men

besökarna lämnar sina bidrag i form av minnesbilder kring gårdar och människor. Undan för undan får man allt mer att berätta vidare, inte minst släktforskare kan finna guldkorn.

I höst träffas man 17 och 18 oktober i Medelplana bygdegård kring temat arbetslivet. Vågar jag gissa att mycket kommer att kretsa kring stenen som allt bygger på.

Folklivsforskning

Ett tungt vägande skäl till att just Kinnekulle Hembygdsförening bland många meriterade utsågs till Årets hembygdsförening är att man utnyttjar de möjligheter som datoriseringen ger. Via föreningens hemsida kan man sitta hemma och leta sig fram bland de många hundra nya och gamla bilderna på byggnader från Västerplana, Medelplana, Österplana och Kestads socknar. (Kinnekulle är så hembygdsrikt att där finns två hembygdsföreningar till, Forshem-Fullösa i nordost och Husabyorten i söder medan Kinnekulle Hembygdsförening i sin tur är indelad i fyra arbetsgrupper Cementa/Hällekisgruppen, Västerplanagruppen, Medelplanagruppen och Medelplana by.)

På hemsidan kan man också ta del av folklivsforskning som Märta Tamm-Götlinds från 1940 – 52 med 133 bilder, 33 teckningar och 224 A4-sidor text. Den som är intresserad av 1800-talets herrgårdsliv, särskilt på Råbäck, kan njuta av ett stort antal akvareller och teckningar av Fritz och Georges von Dardel.

Och så kan jag lära mig att Annexet där jag lyssnade till berättelserna om Årets hembygdsförening en gång var skola, naturligtvis finns här texter plus bilder både på skolan och lärare. Till och med anekdoter från den inte alltid så goda gamla tiden.

Satsningen har gett resultat, 500 – 600 personer söker sig till hemsidan varje månad, ett fantastiskt gensvar med hembygdsmått mätt. Men så jobbar man lite strategiskt, om jag förstått rätt. Därfylls ständigt på med nya intressanta bilder och fakta.

En hembygdsförening alltså som slår vakt om gammal kulturhistoria med modern teknik, och är väl värd att hylla.

Text Hans Menzing

Foto Leif Brunnegård och Hans Menzing

Vandring på Kinnekulle

I blåst och kyla sökte sig cirka 80 personer till Kinnekulle Hembygdsförenings första bygdevandring som startade vid Gössäters festplats onsdag den 27 maj 2009. Vandringsciceronerna Christer Johansson och Ingemar Green visade vägen för kvällen.

Färdengick mot Frälsegården, den gamla gårdens som troligtvis är mer än 200 år gammal och som idag är sommarbostad. Bengt Johansson från Vara, berättade om sina barndomsminnen. På gården bodde Bengts farföräldrar Oskar och Edla Johansson, Oskar var rättare mellan åren 1924 – 1946. Där på gården startade Gössäters första taxirörelse, när Bengts far Gunnar tillsammans med sin familj byggt sitt nya hus med garage i Gössäter 1934 flyttades verksamheten dit.

Ett flertal lantarbetare jobbade på gården. Tolv ardennerhästar samt en nordsvensk häst fanns också där. Hästarna användes främst till transporter. Där fanns även kor, kvigor och kalvar samt en tjur. Till gården fanns många tunnland som skulle odlas och skördas. Idag är lada och stall endast en stor stenruin men vittnar om att gården var stor, denna byggnad brändes ner av brandkåren. Vagnsskjulet står kvar, där stod den gamla traktorn av märket "International". Det gamla utedasset och brygghuset finns även kvar men används troligtvis inte som förr. Bengt berättar att brygghuset även användes vid julslakten.

Benämningen Frälse kommer från att gården inte behövde betala skatt då den skulle betjäna Kronan och bestå bland annat häst vid behov.

Vidare gick vandringen upp till Thorsbergs Stenhuggeri, där berättade Sören Thor om att verksamheten varit igång cirka 100 år och gått i arv i fyra generationer de satsar på att ytterligare en generation fortsätter. Företaget har idag tolv anställda och levererar såg och behandlad sten som tas ur stenen vid Österplana kyrka. Stenen sågas ur berget och bearbetas i verkstaden. Produkter som trappor, golvplattor, fönsterbänkar, bänkskivor med mera är delar av deras sortiment, efterfrågan är stor.

Vandringen sträckte sig vidare upp mot torpen Kultum och Granelund. Vid Kultum berättar nuvarande ägare P-O Carlén om torpet och vilka som tidigare bott där. Carléns köpte torpet 1984 av Skara Stift. Nedanför torpen ligger ett gammalt stenbrott som tillhörde Gössäters Stenhuggeri. I torpet Granelund som ligger strax intill berättar Ingemar Green om dess historia.

Färden fortsatte tillbaka mot festplatsen där berättade Ragnvald Johansson från Vänersborg men uppfödd i Gössäter om sina minnen och det han forskat fram.

Festplatsen drevs av Folkets Hus Rörelsen i Gössäter under åren 1934-1957, några deltagare under kvällen bekräftade att festplatsen levde kvar till omkring 1964. Här fanns en dansbana, kafeteria, skjutbana, lotteri

Frälsegården.
Tavlan fotograferad av
Freddie Wendin.

med mera. Kända artister som Harry Brandelius, Sonja Hedenbratt med flera har uppträtt här. Till festplatsen kom även ungdomar från städerna runt om Kinnekulle. Ungdomarnabrukade avslutadanskvällen med att vandra upp till Högekullen och uppleva solnedgång och kanske även soluppgång, det berättades att Kinnekullegården ibland hade öppet till kl.04 på morgonen.

På denna festplats förekom inte bara dans, här ordnades aktiviteter av olika slag. Socialdemokratiska partiet hade möten där, kända politiker som Per Albin Hansson och Gunnar Sträng har funnits på denna plats. Ragnvald berättade om en sångupplevelse som han tillsammans med Bengt (Frälsegården) hade vid 9 års ålder.

Socialdemokratiska Kvinnoklubben hade möte och bjöd på sång, då skulle de båda gossarna köra. Tillsammans fick de båda gossarna som nu är mogna män chansen att återupptada en repertoar och stående ovation gav sig från vandrarna. Även fåren och kossorna ville göra röster hörda när Ragnvald och Bengt provade sina stämmor.

Vandring gav många information om både för och nu och inspirerar till nästa vandring i höst. Då kommer vandringen att sträcka sig från Österplana kyrka, mot Thorsbergs stenbrott vidare mot Törnsäter, hoppas lika många sluter upp då.

Lena Bodin

Det blommande berget

Kinnekulles blommandesymbol har blivit den lätt exotiska och osvenska guckuskon, gökens borttappadeskoralltså. Jag inbillar mig att den minskat på Kullen under senare år, men kanske är jag baranärsynt. Senast jag sökte mig till den lockande lunden vid Hjelmsäter fanns där dock rätt gott om guckusko, och än mer gott om mygg.

Bergets verkliga raritet är den anspråkslösa kalknarven som bara finns här och på Gotland. Men den är inte lika lätt att finna. Orkidéer av många olika slag blommar här, om man letar vid rätt tid och på rätt ställe. Fördelen med Kullen är att där nästan alltid finns något nytt att glädjas åt.

Men jag tänker oftast på något helt annat när jag hör uttrycket

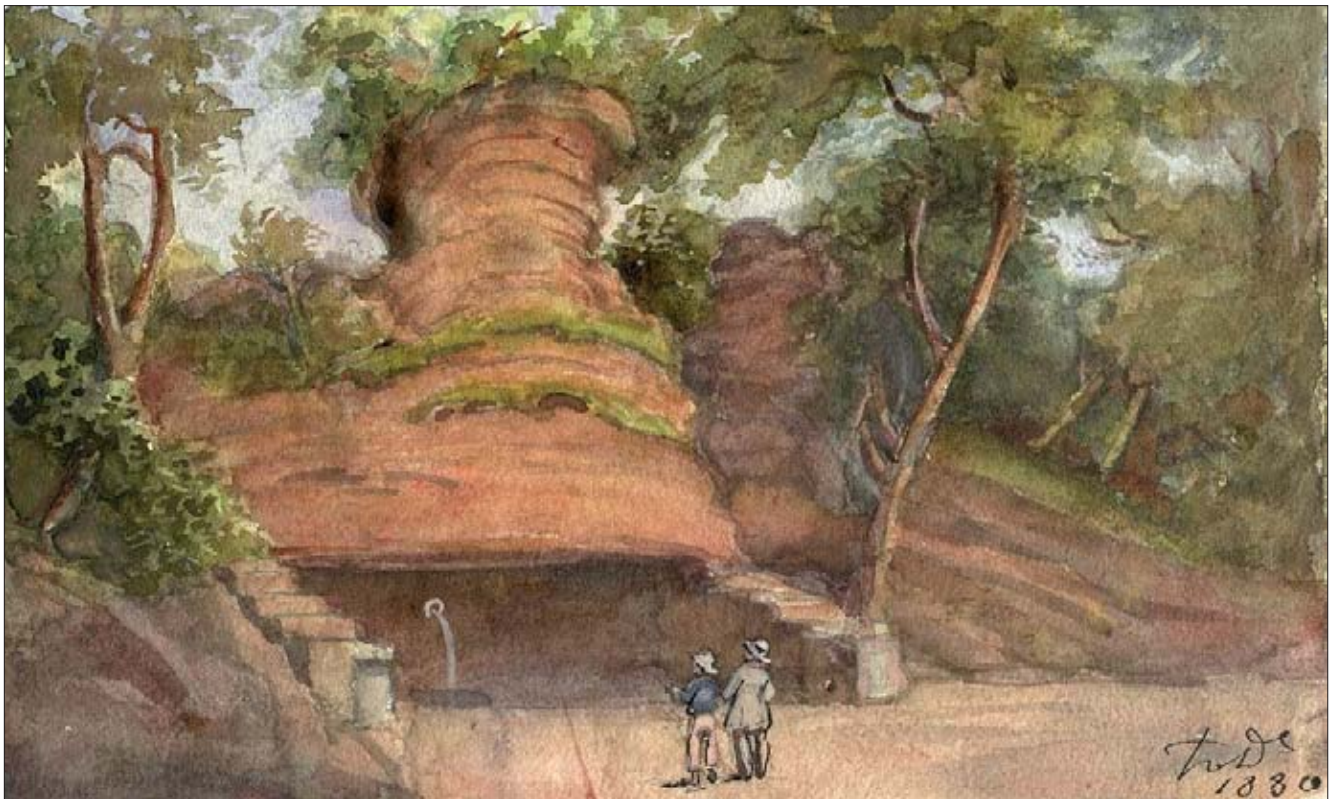
Kinnekulles blommandesymbol, guckusko, lyser i lunden vid Hjelmsäter.

det blommande berget. Själva berget blommar nämligen.

De är Kinnekulles tyngsta och mest långlivade gåtor. Liljestenar kallas de, och ännu går diskussionen het om vad de egentligen kan ha använts till. Klart är att de är ett slags växande kristen troskickligt formad i sten på hällar som placerats vid kyrkorna. Inspirationen till motiven med livets träd i olika former verkarkomma österifrån, men ändå är det i stort sett bara här i väster, i Skara stift, som de finns. Centrum för dessa sköna trosbekännelser i sten verkar vara Kinnekullebygden.

Nihittarexemplar vid snar sagt varend kyrka i bygden, lika fantasieggande och imponerande.

Hans Menzing

Mörkeklevs grotta vid Munkängarna i Råbäck hörde länge till de mest uppmärksammade platserna i litteratur och bild från Kinnekulle. Så här uppfattades den av Fritz von Dardel 1880, bilden är utlånad från föreningens hemsida.

Berget borde barnförbjudas

Kinnekulles skönhet kommenterades tidigt i skrifterna och mest berömd är förstås utsparkade ärkebiskopen Olaus Magnus bedömning att Kinnekulle är så obeskrivligt ljuvt att det borde hemlighållas för ungdomen, som annars frestas att där "sänka sig i all slags vällust, eller rättare sagt orenhet." På senare tid har vi fått bekräftelse på farligheterna, unge Arn och hans sköna Cecilia föll för frestelserna och fick avtjäna 20 år som straff i Det heliga landet respektive det inte lika heliga Gudhem, enligt Jan Guillou.

Olaus Magnus, som satt i Rom och längtade hem när han skrev sina skrönor om de nordiska folken citeras fortfarande ofta i turistreklamen. Om han över huvud taget besökt Kullen är väl oklart, men det gjorde Linné som fann allehanda nyttigheter på berget. Annars var han ju oftast rätt försiktig och påstod som mest att "prospekten var artig", inte mycket till beröm över utsikten från Högekullen.

Sagodiktaren H C Andersson fastnade för själva berget och dess formationer som fick honom att tänka på "ruiner av ett milslångt hindustanskt tempel". August Strindberg var däremot bara sur. Han fick löss på järn-

vägsstationen i Håkantorps, fann hotellet på Kullen stängt och fick promenera hungrig över berget. Småningom fick han på en gästgivaregård något som kallades mat och dessutom otrevligt bemötande, i vart fall skriver han så. Slutligen fick han sova liggande på tre sammanställda stolar.

Selma Lagerlöf trivdes bättre på Turisthotellet i Råbäck, där hon av författarkollegan Annas Hamilton-Geete fick höra en fantastisk berättelse som hon senare utan att ange källan använde i boken Jerusalem som hon arbetade på.

I myllret av alla som skrivit mer eller mindre lyckade dikter om Kinnekulle måste jag förstås avsluta med de rader som oftast citeras. Carl Wilhelm Böttiger hette poeten som redan 1856 präntade dessa i Västergötland klassiska rader:

Om du förgäta skulle
Hur Guds natur är skön,
Så stig på Kinnekulle
Och blicka utåt sjön!

Hans Menzing

Linné och brödet

Efterdyningar av Linnéåret

Linnés har några få noteringar om bröd i sin Skånska resa från 1751.

”Brödet, som brukades på Skånes slätt, är allt storasyrade limpor; ty måste de, som icke äro vane vid hårt bröd, baka var åttonde dag, då de uppe i landet om vårtiden baka sitt bröd till halva året.”

Han påpekar att det är besvärligt med stora mjuka limpor eftersom demöglar och torkar fort och det är en anledning till att man bakar ofta i södra Sverige. Förutom växter iakttog han människors levnadssätt och vad de livnärde sig på. Här följer ett annat känt och ofta använt citat från samma bok:

”Dieten förändrar oändeligen mycket inbyggarna i ett rike; en norrländsk lapp lever endast av kött, fisk och fågel, blir därav liten, mager, lätt och vig; en bonde däremot i Sveriges södra provinser, på Skåneslätt, som äter ärter, mycket bovetesgröt och vars mest aföda består ex vegetabilib farinaceis, bliver stor, grott, styv, stark, sen och tung.”

Ordning och reda

Linné ville inte bara ha ordning i växtriket, han klassificerade även olika livsmedel. I Linnés avhandling om brödet används systematiken på ett annorlunda sätt. Han indelar bröden i enkla brödslag, sammansatta brödslag, efterberedningssättet, efterformen, förändringar i brödet och fel hos brödet. De enkla är de som har en mjölsort i degen till exempel vetebröd och rågbröd. Som sammansatta ger han exemplen, sött bröd, saffransbröd och pumpnickel. Till gruppen beredningssätt för han jäsningsbröd, surbröd och osyrat bröd. Linné studerar också brödets former och ordnar upp dem så här, kakbröd, semlor, limpor, skorpor, succariebröd, komissbröd och tunnbröd. De fyra senast uppräknade är olika former av torkat bröd som använts mycket inom armén och flottan. Varmt bröd, mjukt bröd och torrt bröd klassificerar han som förändringar i brödet och till slut kommer avdelningen fel på brödet. Brödet kunde enligt Linné vara hopfallet, stenhårt, bränt, möjligt och maskädet.

En mycket intressant Linnéskrift med titeln Om nödbröd, följer samma mönster med indelningar, som kännetecknar Linnés noggranna forskning. Nödbröd är lika med barkbröd för många människor och förknippas med svält. Men under Linnés tid var det mode i att använda det naturen gav och det finns exempel på många olika tillsatser till degarna i nödbrödsskriften.

Surdegsrecept från Linnés tid

Avskrift av ett recept som härstammar från Cajsa Wargs

Tallar. Under Linnés tid var det mode i att använda det naturen gav. Foto Gunvor Fröberg.

kokbok (1753), men det finns liknande rågbröd i flera andra kokböcker från den tiden. Det smakar som ett grövre rågbröd med mycket kryddor i. Jag har bakat efter detta recept flera gånger och fått bra resultat. Bakningsegenskaperna på modernt mjöl är mycket goda och förmodligen smakar mitt rågbröd bättre än de bröd Linné fick smaka.

Gransura limpor

Forskare tror att ”gran” är en försvenskning av engelskans grain som betyder helt korn. Men eftersom Åke Campell beskriver grant bröd som bakat med välsiktat fint mjöl i Vårt svenska bröd så lutar jag åt att ordet grant är ett dialektord, som betyder fint eller finsiktat

Recept

”Värm vatten, lite hetare än sommarljumt, men låt det ingalunda koka. Slå det i en holk och gör därav, med siktmalit rågmjöl en deg vilken väl arbetas intill dess den smakar söt, varpå holken ställes vid spisen, att över natten jäsa. Morgonendär på slås degen i tråget och göres lagom hård med samma slags mjöl vartill lägges också

Hålkaka. Foto Roland Karlsson

Modernabarkbröd med lite inblandning av tallbarksmjöl, får samma utseende som en hålkaka. Foto Patrik Danielsson

brödkummin, lite fint skurna torra pomeransskal och en eller två skedbladjäst. Betäck degen först med linnekläde och sedan med örngott. När den begynner väl jäsa, så gör uppeld i ugnen och när det börjar brinna, så arbetas degen åter i tråget med något mjöl, men betäckes sedan ånyo att stå och jäsa till dess det är i ugnen utbrunnit och kringlagit. När glöden börjar falna, uppbakas limporna och sätts på väl mjölat bord, sedan alla äro uppslagna så bstrykas de med varmt vatten, strö sedan lite kummin över dem. Dessa behöver ej längre tid än en timma."

Det tidigaste årtalet som jag sett, för ordet hetvägg (semla), har jag hittat i Resan till Dalarna och det är år 1734. I samma bok på ett par ställen beskriver Linné kvinnornas skicklighet vid tunnbrödsbakningen. Han imponeras över att de kan kavla ut degen till så stora, tunna kakor och att de skickligt kan rulla över dem på en lång pinne för att sedan snabbt kunna föra över den till den heta ugnen.

Mera om rågmjöl

Cirka 140 år senare skriver Hagdahl i Kokkonsten från år 1891 ett kapitel om Bakverk med jäst och med under rubriken Rågbröd. Här ges exempel på att det fuskats flitigt med livsmedel genom tiderna. Vetemjöl görs vitt med en tillsats av alunpulver för att göra bröd och kakor vitare och därmed mera tilltalande. Han tycker dock att det är mycket värre med rågmjölsförfalskningar, som är så mycket vanligare. Det kan bestå av sådor från ryskt rågmjöl, men även med tillsatser av vetekli. Även grus användes för att göra mjölet tyngre och därmed få en större vinst vid försäljningen. Utdrygningen kunde bestå av så mycket som 60-70 %. Han beklagar att dessa förfalskningar drabbar den arbetande klassen efter som de i huvudsak lever på råg.

Nutid

Jag var ansvarig i många år för Matkultur med inriktning mot bröd, en av de mest populära fristående kurserna vid Göteborgs universitet. Under den tiden fick jag vara med

om många olika experiment. En student följde ett recept på mjukt rågbröd i just Hagdahls kokbok och vid efterföljande provsmakning fick vi ta till kniv, såg och med våld få en skiva bröd att smaka på. Det är förmodligen väldigt stor skillnad på vad Hagdahl menar med ordet mjukt och vad svenska studenter anser om samma ord. Ett annat försök som gjordes, följde Linnés anvisningar i den Skånska resan. Han skriver om potatis och om hur bröd kunde göras av "potatisrötterna".

"Roten förvälles, skalas, stötes, vartill lägges en fjärdedels rågmjöl, annars bliver det för löst. Härav bakas det limporna som smak väl i 8 dagar".

För att vi i kursen, skulle få ett bra resultat, tog vi hälften kokt, kall riven potatis och hälften grovt rågmjöl och kavlade ut tunna kakor av degen. Jag delade med mig av den "viktiga" kunskapen att man ska ha sirap på den varma provsmakningsmackan.

Avslutning

"Barkbröd, som i dessa öfre Dalssocknar är nog bekant, i synnerhet hårda år, men ock wid bättre tider äfwen till någon det brukas, blir således tilredt: Barken, som tages af Tallar, ju rakväxtare desto bättre, högst af et gwarters, Diameter, och fölgakteligen späd bark, torkas i solen, föres sedan på logan at tröskas, visslas flere gånger, enteligen kastas som annor säd, at alt fnas och flarn bortgår, blir vidare torkad i badstugan, males så till Mjöl, hwilket lägges i et råstkar, som ställes wid en bäck, hwar på slås watn, som jämt aftappas, at fråna smaken går utaf, då Barkkakan sedan bakas med, eller ock, då nöden är, utan tillsats af annat Mjöl, ock såg man nu här i byn sådant mindre spissamt bröd, som till färgen war rödbrunt, uti små runda stycken, icke mycket tjockt. Men den bark, som brukas till slekfor åt Boskapen, användes mindre beswär"

Abraham Hulphera i Orsa 1757.

Gunvor Fröberg

Speltvete

ett urgammalt sädeslag som odlas på nytt

”Vi är alla ekologiska odlare och har speltvetet som en viktig gröda.. Vi finns efter Väneren från Trollhättan upp till Gullspång. Vi har även prövat andra äldre sorter av vete och även råg och korn. Vårt speltvete mals i kvarnar i Stora Levene och Forsane i Fränderfors.. Vi har lyckats få många affärer att sälja vår produkt (en imponerande lista finns på föreningens hemsida). Det finns växtkraftintebara i speltvetet utan även att odlingsarealen ökar. Självt tycker jag att det är mindre krävande att odla spelt än den vanligaspannmålen. Spelten har framtiden för sig”

Det är inte bara i vänerområdet som det odlas spelt. Under Landsbygdens dag i Ljrhalla 2008 fanns föreningen Ekologiska odlare i Sjuhärad på plats och bjöd på bröd som var bakat av spelt. En av odlarna Lars Götharsson hade kommit i kontakt med spelten genom ett projekt i

Hur många svenskar vet vad spelt är? Jag visste det inte förrän jag träffade Västgötabygdens förra redaktör Erling Svensson och fick se hans två akvareller: en med ett fält av speltvete i förgrunden och en med en bricka där kornen är utlagda. (Det tyska ordet för speltvete är dinkel, ett ord använt också i svenskan)

De tidigaste fynden av vete är från 8 000 år före Kristus och uppstod i den ”Den fruktbara halvmånen” det som idag är Iran och Irak. Enligt Erling har pollen-diagram visat att odling av spelt förekom vid Hullsjön, där Erling bor, för 5.200 år sedan.

Spelt innehåller mer protein än vanligt brödvete och odlingen kan ske i magrare jordar och i bistrare klimat. Spelt är lämplig för ekologisk odling. Spelt har goda bakegenskaper och har en något nötliknande smak.

Det kan med fördel användas vid tillagning av gröt och pastavaror och i övrigt som vilket vete som helst.

Anders Lunneryd är lantbrukare på Lundens gård utanför Trollhättan, (det är hans speltfält som Erling målat av) och en av åtta bönder (och en hedersmedlem) som bildar föreningen ”Västgotarna”. Han berättar följande:

Småland. Så speltvetet finns lite överallt.

Det vore synd att undanhålla Västgötabygdens läsare Karin Rex recept på Speltvåfflor:

5 dl standardmjölk, 80 gr smör, 40 gr kallpressad rapsolja, 4 dl fullkornsspelt, 1 tsk bakpulver och ett ägg.

Blanda alla ingredienserna utom ägget som vispas ner sist. Låt stå i minst tio minuter och svälla. Sedan är det bara att grädda, äta och njuta gärna med en klick vispgrädde och en god sylt.

Jag har använt hemsidorna www.spelt.se och www.wastgotarna.se som källor.

Bilderna är akvareller målade av Erling Svensson.

Roland Antehag

För älgar med baksmälla

Under en älgafari på Hal-leberg för många år sedan berättade guiden att folk vid berget lade ut äpplen till älgarna. Ibland blev djuren rentav så tama att de kunde nafsä äpplena direkt ur trädgårdssägarens hand. Problemet var att äpplen kunde ligga länge och börja ruttna och jäsa. Då bildades alkohol i dem så att älgarna först blev muntra och spralliga för att senare drabbas av baksmälla och dåligt humör.

Jag tyckte först att det lät som en skröna, så otrolig att den inte ens platsade i min tidning, men älgguiden försäkrade att det var sant. Baksmällan skulle vara förklaringen till att tidigare snälla och halvtama älgar ibland gick till attack mot dem som bjöd på mat.

Fast när baksmällan och huvudvärkens sätter in så har ju älgarna faktiskt naturliga botemedel. I massor. På sankaområden kan det vara rena mattor av skummande rådvitt älggräs, vilket innehåller naturliga huvudvärkstabletter. Växten finns nämligen salicylsyra, just det ämne som länge använts för värkmedicin för oss människor.

Gillar inte örten

Det verkar vara perfekt ordnat av en god Gud. Älggräset, eller älgörten som den också kallas, påstås sedan gammalt vara en delikatess för älgar. Men tyvärr, moderna växtkännare försäkrar att älgen liksom hästar och kor undviker älggräset, så den medicinen förblir kanske oanvänd.

Medicinen mot älgars baksmälla blommar ut med den lilla vägen mellan Hellekis och Råbäck på Kinnekulle.

Helt naturligt

med.

Salicylsyran i örten har alltså använts mot febersjukdomar och reumatiska smärtor, men nu framställs förstärkt läkemedlen i fabrik. Dessutom försäkrade gamla gummor att flickorna kunde ge ett avkok på mjödört till pojkvännen om han alltför länge dröjde med att fria.

Fast de råden gavs av norska kloka kvinnor, så jag kan inte garantera att det inte bara är en Norgehistoria.

Vi människor har däremot använt älggräset. Bland annat vid framställning av just öl, örten kallades därför ibland förr för mjödört, men också som brännvinskrydda. Mest har den dock brukats som väldoftgräs, det vill säga växten har hackats och ströts på golven för att sprida väldoft i huset. Fast egentligen handlade det förstås om att dölja lukten av smuts och unkenhets som fanns i de flesta hus. Älgörten, liksom gulmåran, fungerade bra, kanske alltför bra. Linné skriver om den här seden och påstår att han ibland fann lukten av allt älggräs på golven så starkt att han hade svårt att stå ut.

Piggade upp pojkar?

Däremot gillar tydligen bina lukten och det var förr vanligt att gnida in flustren på degamla bikuporna av halm med älgört, det lockade bina. Doften gjorde dessutom bina lugnare och mer hanterliga att handskas

En liten gosses naturupplevelse.

Bert och jag gick långt in i skogen. På en åker låg sju älgar och sov. Vi klappade dem allihop, men dom vakna inte.

Kolmilan på Lena Hed

Lena-Bergstena Hembygdsförening invigde den 1 maj sin nya hembygdspark på Lena Hed belägen vid Lenavallen på vägen mellan Östadkulle och Lagmansholm. Det var underbart vårväder och tillströmningen av folk var stor. Sven-Åke Mökander, kultur- och fritidschef i Vårgårdakommun, invigningstalade och gratulerade till föreningens nya samlingsplats. Hembygdsföreningen hade tidigare inte haft någon egen fast punkt för sin verksamhet men en allmänning har upplåtits till föreningen och området har nu röjts och iordningsställt.

Detsomdeflestasettframemotvardocktändningen av kolmilan. Under våren hade ett 20-tal intresserade medlemmar hjälpt till att resa milan med sakkunnig hjälp av Barbro Johansson från Hjo. Hon är uppvuxen i bygden och blev glad över förfrågan. Byggt milor har hon nämligen gjort under många år i Flugebyn strax utanför Karlsborg. Eftersom detta var föreningens första mila var alla, trots studiecirkel, osäkra över det praktiska arbetet var för det var nödvändigt med experthjälp. Under ett par månader användes onsdagskvällar och lördagar till arbetet med milan men också för att iordningsställa förråd, serveringsstånd och sittplatser. Kolmilan restes av björkved och gjordes som en skorstensmila vilket betyder att rökgasengår ut genom skorsten. Fördelen med detta är att kolningen går mycket fortare och det går då åt färre personer att vakta den. Som Sven-Åke Mökander sa i sitt tal: "En mila är ofta lugn och fin men kan ändå vara kvinnligt opålitlig. Därför behövs en man som passar henne".

Det är vanligt att kolmilor får ett kvinnligt namn varför milan fick det passande namnet Barbro. Att dessutom alla karlarna fick en kvinnlig arbetsledare fungerade mer än väl.

Utöver själva arbetet med kolmilan har det varit aktiviteter nästan alla kvällar. Inledningsdagen sjöng Maylis Mattsson från Bäckefors visor av bland andra Dan Andersson. Lördagskvällen var det dragspelsmusik med Rune Gustafsson och söndagen friluftsgudstjänst på förmiddagen och besök av veteranmopedister på eftermiddagen. Veckan avslutades med tipspromenad på onsdag och lokala musikanter på fredagen. Alla elever i årskurs 6 i Lena skola kom också på studiebesök.

Servering av kolbullar, stekta över öppen eld, blev också en stor succe. Många besökare återkom flera kvällar i rad bara för att det var så gott. Även många av skolbarnen åt med god aptit.

Allt gick enligt planerna och när milan öppnades efter två veckor visade det sig att kolet var av fin kvalitet. Det paketerades i två olika säckstorlekar, cirka 30 liter och cirka 70 liter och efterfrågan har varit stor. Vid en utvärdering med tillhörande fest kom alla fram till att satsa på en ny kolmila till nästa år och eventuellt även ytterligare år. Tändningsdatum skall vara den första fredagen i maj månad.

Eftersom det under största delen av veckan var underbart vackert väder blev det en folklig och festlig inledning på aktiviteterna i den nya hembygdsparken.

Marianne Svensson

Blomsterrabatterna med den gammaldags såpnejlika blommar rikligt vid Skogars Stôva i Fyrunga. Såpnejlika odlades ofta vid gamla stugor då slemmet i roten var ett ypperligt tvättmedel för framförallt yllekläder.

Skogars gamla stôva i Fyrunga full av minnen

Sedan länge har Johannes "Skogars" Svenssons genomträngandet ordönsstämman tystnat. Men minnet över den kraftfulla och förskinnkläddetorparen och skogvaktaren vid Bjertorps egendom lever kvar.

-Egentligen var Skogars en riktig krångelpetter, emellanåt blev han instämmd till tinget, säger hembygdsföreningens ordförande Sven-Olof Johansson.

Idylliskt belägen, på en gräsplan bakom Fyrunga kyrka och den gamla småskolan, ligger hembygdsföreningens välvårdade fornstuga.

Ryggåsstugan, eller Skogars stôva, som den i dagligt tal kallas, är fylld av minnen från en inte alltför avlägsen tid. Den siste som bodde stugan var Johannes "Skogars" Svensson, hans fru Maja och 12 barn. Två av barnen dog dock i späda ålder och sju av deras barn utvandrade till Amerika.

Egen dräng

Öknamnet Skogars fick Johannes och hans maka Maja när de blev torpare på torpet Skogen, ett av de större torpen tillhörande Bjertorps egendom.

-Skogars var den ende torparen tillhörande Bjertorp som hade en dräng anställd, berättar Sven-Olof Johansson. Någon framgångsrik jordbrukare var han inte. Kanske delvis beroende på sitt hetsiga humör och sinas vårigheter att umgås med medmänniskorna i bygden.

Det var inget ovanligt att Skogars hamnade i slagsmål. Lika ofta fick han knalla i väg till tinget och stå till svars

för sina hårda knytnävars handlingar.

Krångelpetter

Det gick utför för Skogars, han var egentligen en riktig krångelpetter. Först var han torpare, sedan skogvaktare för att till slut bli understödsgare.

-Hans bror var inte bättre. Han blev fälld för mord, säger Sven-Olof Johansson.

I början av 1920-talet skänkte godsägare Littorin ryggåsstugan vid torpet Skogen till den nybildade hembygdsföreningen. Stugan revs och återuppbyggdes på sin nuvarande plats under ledning av folkskolläraren och hembygdsentusiasten J. Bohlin.

Hembygds-kunskap

Närryggåsstugan återuppbyggdes på sin nuvarande plats mellan kyrkan och den gamla småskolan fick eleverna i Fyrunga utföra åtskilliga oavlönade arbetstimmar.

-Deras arbete med hammare och spik kallades för hembygds-kunskap, säger ordföranden för hembygdsföreningen Sven-Olof Johansson.

Lysnar man noga, kan man fortfarande höra den förskinnklädda Skogars genomträngandet ordönsstämma ljuda inifrån ryggåsstugan.

-Det sägs att en man som gick vilse i skogarna vid Bjertorp kom till rätta när han hörde Skogars röst inne i skogen, säger Sven-Olof Johansson och försäkrar att Skogars enorma röstresurser är sanna.

Staffan Peterson

Folkbildning med Arnborg ett rent nöje

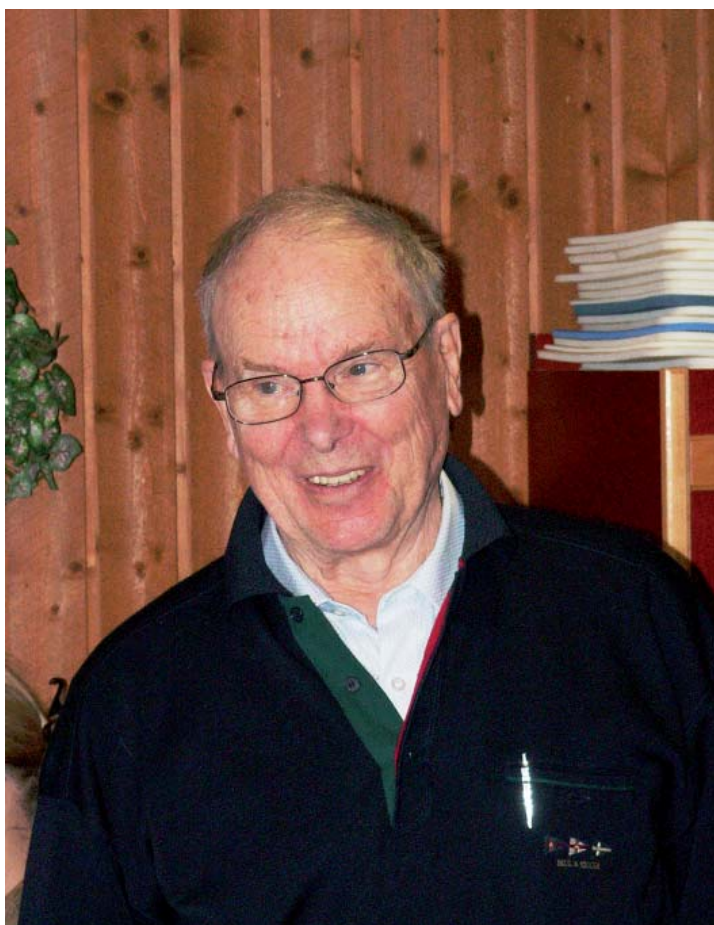
Sällan har jag bokstavligen vandrat så i Linnés fotspår som när jag följt Gunnar Arnborg under träffar med sällskapet Hulkens vänner. Gunnar och Åke Carlsson i Siensvararförbundet mest botaniska under exkursionerna, markens alla blomsterföresintebara med mustigavästgötska namn. Ofta ges också en beskrivning av deras roll i folktro och medicin.

Under rasterna i en stenig backe med kaffe och smörgås läser oftamedföljandepoeter egna dikter, gärna med anknytning till bygden, medan andra kan sjunga visor med rötter i bygdens bondekultur. Lyssnarleden brukar tätnaefterhand, men om kreaturen gillar poesi eller bara är nyfikna vågar jag inte avgöra.

Hulken är, borde jag kanske berätta, ett stenigt blomsterparadis i Stenum utanför Skara, en gårdsomälskas av botaniker och dess ägare, Lennart Tranberg. Medlemmar i Hulkens vänner är främst folk från andra liknande gårdar där odlingen anpassas efter naturens krav, och som därför prisats med Koskällor av trion bakom klassikern Mulens marker. Förutom Gunnar och Åke även naturfotografen Tore Hagman. Dessutom deltar en del andra naturintresserade, däribland radions Claes Astin som brukar ha bandspelare med.

Klassisk folkbildare

Dessa västgötska varianter av Linnés blomsterexkursioner är typiska för Gunnar Arnborg. Arnborg är en folkbildare av det klassiska slaget, sådana som det blir allt färre av. En som bokstavligen växte upp till folkbildare att förmedla kunskapen om bygderna och livet där

Gunnar Arnborg berättar medryckande om blomster i bondebygd.

i forna tider på ett sätt som alla kan ta till sig. Som inte sällan maskerarkunskapsförmedlingen i en räkka underhållande Västgötahistorier. På så sätt förvandlas folkbildning till ett rent nöje.

Pappa var lärare i Falköping, men ledig tid tillbringades på en släktgård i Skölvene. Inte minst ute på landsbygden kunde unge Gunnar tidigt lära om bygdekultur och natur, och han kom också tidigt att älska att framträda för publik och förmedla sitt kunnande. Helst på ett lockande och lättfattligt sätt.

Odlingslandskapet
Folkbildare blev hans yrke som folkhögskollärare och rektor på Wendelsbergs folkhögskola. Men folkbildare

var och är han också på fritid. Otaliga föredrag runt om i bygderna, tidningsartiklar, böcker, filmer och mycket annat har spritt kunskap vida omkring.

Främst är det det gamla odlingslandskapet som fångat honom. En rad böcker har blivit klassiker som Stenmur'n, en vacker och faktarik hyllning till seklers odlarmöda, Eneboken, Folk och potatis eller Mulens marker, skapad alltså tillsammans med botanikern Åke Carlsson och fotografen Tore Hagman. Alla har de fått stort genomslag, även bland människor som idag lever långt från det gamla odlingslandskapet.

I hela Gunnar Arnborgs folkbildargärning finns ett genomgående tema. Han är oerhört kunnig och påläst i ämnena han behandlar i tal eller skrift, men det blir aldrig torra uppräknings. Gamla och nya bilder utnytt-

Profilen

jas pedagogiskt till att understryka berättandet, och så glömmer han aldrig det viktigaste: Människorna.

Människors odlarmöda

Såhansböcker och föredrag har blivit mäktiga monument över helt vanliga människors odlarmöda. Människor som vi får möta i varma, humoristiska och ibland rätt gripande porträtt.

Gunnar Arnborgs arbete har i bästa mening varit hembygdsvårdande. Han har inte bara iakttagit på avstånd. Han har suttit timmavis i stugor eller vandrat över steniga marker tillsammans med odlarna, lärt av dem och bevarat deras tankar och kunnande i inspelningar, men också i sina böcker. Men han har också på olika sätt försökt påverka utvecklingen i positiv riktning. Så delade han och de andra bakom boken *Mulens marker*, under en rad år ut belöningen Koskällan till odlare som bevarade och utnyttjade sina gårdars förtjänster så att det även gynnade den naturliga floran, insekter, fåglar och djur. Personer som på olika sätt räddat det bästa av det gamla odlingslandskapet.

Precis som Gunnar Arnborg, vilken bland mängder av utmärkelser av alla de slag även kan lägga titeln hedersdoktor.

Nyligen kom han ut med en ny härlig bok, *Blommor i bondebygd*, tillsammans med konstnären Nils Forshed. Om den, som utgår från barndomssomrarnas Skölvene, berättas utförligare i en särskild artikel, men det skall påpekas att den är en guldgruva för alla hembygdsvänner som vill veta mer om den egna bygden.

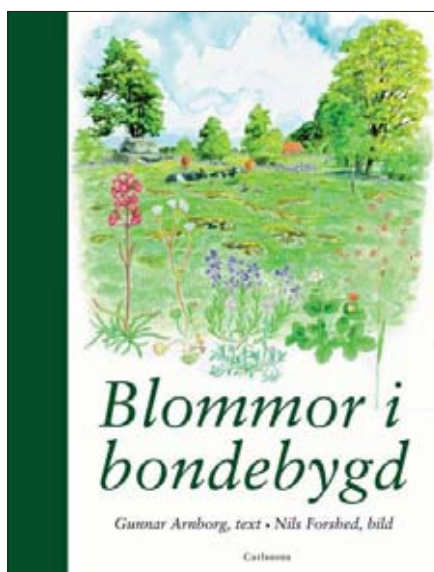

Gunnar Arnborg och Nils Forshed presenterade naturligtvis sin nya bok i Skölvene.

Vacker blomstervandring med lärda västgötavänner

När öcksnörten får hår, då får korna lår, sa man i Korsberga i Vartofta förr, men ibland rimmande man istället på att när öcksnörten (backsippan alltså) är som fagrast är kornasom magrast. Båda talesätten berättade en grym verklighet bakom hyllningen till vårblomstren. Under senare delen av vintern var fodret på upphållningen och när korna äntligen kunde släppas ut på bete var de ofta så utmagrade att de fick hjälpas ut till livgivande spirande gräs och örter just i backsippans tid.

Informationen om öxnera (backsipporna) är typiska för Gunnar Arnborgs sätt att behandla växterna i bondebygden. Visst kan han tala Linnés latin med blommorna, men här handlar det mer om att berätta om dem på god västgötska. Under intervjuer med gamla människor och upprop ibland annat Västgötabygden har Gunnar Arnborg under åren samlat in mängder av kunskap om

våra förfäders syn på blommorna omkring dem. Här kan vi ta del av över 2000 västgötska blomnamn.

Livs viktiga växter
För folk förr handlade det inte bara om fagra blomster att njuta av, växternas kunde vara livsviktiga för

dem både att äta och att bruka i hopp om bot mot olika åkommor. Dessutom ansågs de ofta berätta när det var tid för slätter och annat viktigt.

Gunnar Arnborg har utgått från åtta herbarier insamlade av familjemedlemmar i barndomssomrarnas Skölvne, men berättelsen växer ut och blir allmängiltig. Alla kan säkert minnas liknande blomsterängar och lum-miga lundar. Konstnären Nils Forshed visar upp en stor del av växterna och deras landskap i sköna och ömsinta akvareller.

Tillsammans har de skapat en mycket vacker, lärorik och underhållande bok, *Blommor i bondebygd* (Carlssons). Som gammal pedagog är Gunnar Arnborg en baddare på att förmedla sin kunskap, så han glömmet aldrig att förgylla fakta med humor och poesi. Här finns gottombådadelarna, inteminstharhanbotaniseratflitigt

i vår rika skatt av naturpoesi, däribland naturligtvis Harry Martinsons jordnära dikter.

Sjukdomsbot

Menänmerjordnäraärförståsvästgötarnasegnamus-tiga benämningar och talesätt. Allt skall vi väl inte lita obetingat på, en del av de "recept" som ordinerades som sjukdomsbot var nog lika farliga som sjukdomen, men dagens piller är ju inte heller harmlösa.

Detta är en underbar bok som inte bör sträckläsas utan njutas av länge i lagom portioner. Man behöver inte alls vara någon floraexpert för att hänga med, allt förklaras enkelt och det mesta av det som beskrivs hittar vi ganska lätt i markerna runt omkring oss. Det gäller bara att titta ordentligt.

Hans Menzing

Sättila formades av inlandsisen och fick sitt namn efter en rest sten

För 20.000 år sedan låg inlandsisen kanske 2.500 meter tjock över vår bygd.

Om detta kan man läsa i *Känn Sjuhäradsbygden Del 3 Geologi* och i hembygdsboken *Marks Härad*, som nu utkommit på CD-rom i en ny upplaga.

Isens enorma tyngd hade tryckt ned jordskorpan så att en stor del av det som skulle bli Sättila socken låg under havets nivå och under det stora istäcket.

Inunder isen nåddes saltvattenlångtinidens sprickdal, som skulle komma att bli sjön Lygnern. Så långt som till områden, som idag ligger 75 - 85 meter över havet.

För cirka 15.000 år sedan blev klimatet varmare och isen började smälta. Våldiga mängder smältvatten rann under isen genom Storåns dalgång och vidare ut mot havet i den sprickdal där sjön Lygnern nu ligger.

Vattnet förde med sig sten, grus och sand vidare ut mot havet. Efter Lygners nordvästra sida kan man se hur smältvattnet med sten och grus slipade bergssidan och nötte bort ännu mera grus och sand.

Inlandsisen rörde sig norrut, ibland åt nordost, vilket kan ses där berg ligger synligt. Varför rörde sig isen, kanske för att landhöjningens söderområden påverkade den att röra sig norrut. För cirka 14.500 år sedan avstannade isens rörelse, men rörde sig fram och tillbaka under en längre tid, kanske 1.000 år eller mer.

När detta inträffade befann sig isens kant där vi nu har Fjärås Bräcka. Smältvattnet, som rann genom "Lygnern-dalen" mötte det stillastående havsvattnet vid iskanten och det medförde att materialet sjönk till havets botten där en lång å bildades. Det var ansenliga

Det blottlagda berget visar tydliga tecken på smältvattnets påverkan.

mängder sten, grus och sand, som samlades här till en så kallad ändmorän.

För cirka 11.000 år sedan hade isen smält och landhöjningens jorde ändmoränen, kallad Göteborgsmoränen, stiger upp över havsytan och Fjärås Bräcka bildas liksom sjön Lygnern. Utlopp fanns fortfarande via lägre områden längre norrut mot Kungsbacka där vi nu har Rolfsån, men för cirka 6.000 år sedan har landet höjt sig så mycket att förbindelsen med saltvatten är bruten och sjön Lygnern är en insjö.

När isen på sin vägnorrutträffade högre bergskrapades detta ned och moränmaterial föstes med och avsattes som en lång limpa, en så kallad drumlin. Ett exempel på detta har vi i Ubbhults-drumlinen, som börjar söder om

gränsen mot Fjärås och går via Ubbhult och Kråkered ända till Hällingsjö. Här har uppmätts mer än 40 meter djupa lager av jord och morän.

Sätila har av detta skeende nu fått sin form, dess östra del av isens smältvatten och dess västra del av söndermalt berg och annat material, som isen fört med sig på sin färd.

I Fjärås har man funnit spår, som tyder på att människor vistats där för cirka 12.000 år sedan, alltså innan Fjärås Bräcka stigit upp ur havet, om nu alla olika uppgifter är tidsenligt riktiga. Av detta kan man antaga att de första människorna kommer till Sätila-bygden i varje fall för 9000--10000 år sedan, som anges i Marks Härad boken.

Vi kan också läsa att fynden av stenåldersboplatser och stenåldersverktyg, daterade till för omkring 5000 — 6000 år, sedan visar på mera fasta bosättningar med jordbruk och att man hade boskap, kanske getter och kor.

Om fornfynd och fornlämningar i Sätila kunde man läsa i en artikel i Västgötabygden nummer 5-2008.

Varifrån kommer då namnet Sätila?

Om detta kan vi också läsa i Marks Härad-boken under rubriken Sätila socken, skrivet av Hugo Karlsson, Sätila. Socknen Sätila har namn efter kyrkbyn Sätila. Att ett bynamn blivit sockennamn tyder på hög ålder på bebyggelsen ifråga, namnet måste därför vara äldre än närsockenbildningen avslutades under 1100-talet. Första gångennamnet Sätila ellersom det då skrevs Saeteldhrum, förekommer är i ett dokument på latin, daterat Håfvet den 29 november 1313 (av Riksarkivet rättat till 1314). Gården Håfvet ligger i norra Sätila.

Dokumentet tillkom när Biskop Brynolf i Skara med flera reste till Håfvet för att stifta "vänskap och endräkt" mellan domprosten Bengt, som bytt till sig Håfvet några år tidigare, och hans grannar rörande gränsen mellan respektive ägares skogsskiften. Närvarande var flera präster bland annat Lars "de saeteldhrum", alltså Lars i Saeteldra.

Här kan nämnas att den aktuella gränsen går mellan Sätila i Marks härad och Björketorp i Bollebygds härad, som båda vid den här tiden hörde till Skara stift. Det var först år 1620 som Göteborgs stift bildades och bland annat Sätila fördes till det nya stiftet.

Senare kan man i olika dokument se namnets förändring från Saeteldra via Sätieldra, Säteldra, Sätäldra, Sätille, Sätela, Settela, Sätile till för första gången år 1590 Sätila. Vad betyder då Saeteldra? Sae betydde sjö och teldra står för tjäldra lika med gränssten. Stenen står vid Sätila Sand, på sluttningen från kyrkan ner till Lygnerns sandstrand och kan vara gränsmarkering mellan strandremsan, som är allmänning och degårdar, som fanns längre upp på sluttningen upp mot kyrkan. Det är

Saeteldra stenen.

sannolikt att detta är namnet Sätilas ursprung. Stenen kallas i fornminnesförteckningen för bautasten.

Nu finns det naturligtvis andra förklaringar till att denna sten står där den står. En historia går ut på att en jätte, som bodde i grannsocknen Tostared, skulle när han hörde kyrkklockan i Sätila ljuda över nejden blivit så rasande att han tog en stor sten och slungade mot kyrkan i Sätila. Han nådde nästan fram, det fattas bara cirka 300 meter. Studerar man stenen närmare kan man med lite fantasi faktiskt se avtrycken från en hands fem fingrar i den smala uppåtvända delen av stenen.

Sätila är idag ett samhälle i stark utveckling, mycket beroende på närheten till Göteborg, cirka 45 km, med daglig bussförbindelse och bra vägar.

Olof Höglund

Tänkvärt för fler än prästen

Den gamle kyrkvaktmästaren som hört många predikningar och hade följande åsikt.

- Det finns fyra sorters predikningar.

Korta och bra. långa och bra, korta och dåliga, långa och dåliga. Bäst är de som är korta och bra, näst bäst är de som är korta och dåliga.

Arne i Severed har koll på 300 fågelholkar

Arne i Svensson Severed är lantbrukare i Vänga, dryga milen från Borås. Han är en verklig ornitolog. Han har 300 fågelholkar fördelade på 15 olika områden i bygden. För att åka runt till sina holkar får han åka cirka 16 mil med sin bil och så får han vandra 4,6 mil i terrängen. Det gör han två gånger om året. Tidigt på våren går han en städrunda och kollar att alla holkarna är rena och fina. Omkring den 1 juni inventerar han alla holkarna och noterar noga holkens innehåll. Antalet ägg eller ungar. Allt finns väl dokumenterat sedan många år tillbaka.

Arne i Severed berättar med inlevelse om sina vänner. Några timmar går ofantligt fort.

Arnes intresse för naturen har nog alltid funnits, uppväxt som han är på en gård med både öppna marker och skog in på knutarna. I över 60 år har Arne fört anteckningar om fågellivet, det började 1948, berättar Arne. Jag var tonåring då. Intresset växte och området blev större. Arne tog över gården och är lantbrukare, men jobbade också åt andra bönder som behövde hjälp med skogsavverkning. På så sätt lärde han känna många olika skogar. - Jag är självlärd vilket för min del betyder att jag tittar, lyssnar och funderar, blir svaret på min fråga var han lärt sig allt.

Till att börja med var det hans eget intresse, men när sönerna växte till sig blev de också intresserade. Sonen Dan, som bor granne med Arne säger att vi fick följa med pappa när vi var små och nu är mina barn med och tittar på små ägg och små fågelungar. På så sätt byggs naturintresset upp och jag har läst om någon forskning som bekräftar att barn som får vara med i naturen har

större vilja att ta ansvar om naturen när de blir äldre.

Tillsammans med sonen Dan har Arne omsorg om cirka 300 holkar på femton olika platser. Men det tar lite tid. Två gånger om året besöker vi alla bon. Tidigt på våren går vi en städrunda och i månadsskiftet maj-juni inventerar vi alla bon och dokumenterar antalet ägg eller ungar. Vi noterar om det ligger döda ungar i något

Underöfvensätter Arne upp brädlappar för att underlätta tornsvalans byggjobb. Till vänster har Arne lagt en takpanna, men den boplatzen vill inte svalorna ha.

bo eller om det varit någon inkräktare, till exempel en mård.

För att komma runt vårt "revir" åker vi dryga 16 mil i bil och vi går cirka 4,6 mil och varje runda tar runt 50 timmar.

Arne och Dan tar var på den moderna tekniken och idag har de sina holkar inlagda på GPS. Det är bra, för naturen ändrar sig, ibland med hjälp av Per och Gudrun ibland av moderna skogsmaskiner.

Egna holkar

Arne och Dan tillverkar alla sin holkar och de har olika byggstil beroende på innevärdare. Alla holkar kan man öppna taket eller framsidan på. Öppnar man taket ligger fågeln kvar och ruvar när vi tittar in, öppnar vi framsidan händer det att den flyger ut, berättar Dan.

Trädskryparen får inte en vanlig holk. Vi letar upp ett dubbelträd eller fläktträd. Trädskrypare godkänner inte en vanlig holk men en liten brädstump som fram- och baksida är helt OK.

Som regel tillverkar vi en del holkar under vintern berättar Arne, men nu ligger vi lite efter. Gudrun och Per ställde till det i skogen så det blev ingen tid över för holk tillverkning.

Stubbholken. Den här holken tillverkar Arne på plats i en gammal stubbe ute i skogen,

En annan typ av holkar är stubbholken. Det kan antingen vara en avsågad torr stam eller så kan det vara en bit av en torr stam som fortfarande står upp. För att fixa till den här typen av bon använder Arne sin motorsåg. En stubbholk brukar klara sig 25-30 år, en holk som jag snickrar ihop klarar sig omkring 15 år. På alla våra holkar har vi plåttak. Det blir en torrare bostad och det underlättar när vi vill titta in.

När man sätter upp fågelholkar skall man tänka på att hålet på holken skall sitta åt öster till söder. Fåglarna vill gärna ha ljus tidigt och tittar Du på hur hackspetten bygger sitt bo är ingången alltid mot öster-söder.

Sorgligt år

I år är det döda ungar i varje holk. Det beror ju på den kalla våren. När det är sådana här år är det som om fåglarna känner på sig det i förväg. En fågel som normalt lägger 10-12 ägg har i år bara lagt 4-5 ägg och alla ungar dör. Kanske skulle man kunna spå vårvädret genom att kolla i fågelholkarna hur många ägg det finns.

I mina anteckningar har jag ett par rekord, berättar Arne. Det var 19 ägg i ett talgoxebo och 17 ägg hos en blåmes och i båda fallen klarade sig alla ungar.

Mården är en marodör. Han länsar både våra holkar och alla andra bon i området. Mårdstammen ökar om det är ont om rävar. Har vi gott om friska rävar i markerna, då är det lite mård.

Humlor gör intrång

I talgoxens, svartmesens och blåmesens bo händer det att humlorna lägger sina larver, men inte hos flugsnappare. De har olika byggmaterial, de förstnämnda har mossa och ull från haren. Men flugsnappare har ett annat bekymmer. Hasselmusen kommer gärna på besök och äter upp flugsnapparens ägg men hälsar aldrig på i ett mesbo.

Det är inte bara fåglarna som har bekymmer när det är en kall vår. Dan berättade att han i år sett flera

Utan steg. Hos Arne sitter holkar i lagom titthöjd, Varför skall all holkar sitta högt upp?

humlebon med döda innevånare.

En annan inkräktare ute i skogen är skogssnigeln. Den är inte ute efter fågelungarnas kletarnerungarna och då överges de av föräldrarna.

I en del holkar finns det loppor. De är 1,5 millimeter långa. När man kommer fram till en holk kan man se att det är alldeles svart med loppor på utsidan. Ser man inte upp kan man få en svärm i ansiktet och på armarna. Man kan undra var lopporna kommer ifrån. Fåglarna har inga loppor.

Fåglar för hele pungen

Arne återkommer då och då till att det har ändrat sig i naturen. För 30-40 år sedan var det inte ovanligt att man stötte på en tjäderhöna som låg på ägg. Det var länge sedan sist.

Kornknarren möter man inte så ofta heller. Arne kommer ihåg hur han skulle slå en åker som han misstänkte innehöll ett kornknarrebo. Han körde ett varv med traktorn, gick runt nästa varv och slog med en lång käpp för att skrämma upp fågeln, körde sedan ett varv med maskinen och gick nästa. Men det fanns inget bo. Men jag ville inte riskera, säger Arne.

Vi besöker en försärla som har sitt bo under en bro. Vi hälsar också på hos en svart och vit flugsnappare. Hanen flyger ut ur boet när vi kommer och sitter på en gren ett stycke från oss. Arne konstaterar att ju äldre hannen blir ju vackrare blir den. Tänk om det ändå vore så hos oss funderar Arne och jag.

Leif Brunnegård

Läsvärt i korthet

När det skymmer. Dikter. Författare: Ingvar Björkdahl. Förlag: Atremi, distribution genom författaren, Mariestad. 130 sidor. Kloka funderingar på livet förr och nu samt årtidernas gång i välformulerade versar, ibland rent av på västgötska.

Runt Vättern! Text: Ove Agrelin. Foto: Claes Westlin. Förlag: GDV, Malmö. 180 sidor med massor av bilder. I stort sett hela Skaraborg räknas här till Vätternbygden.

Blommor i boendebygd. Text: Gunnar Arnborg. Illustrationer: Nils Forshed. Förlag: Carlssons. 365 sidor med mängder av härliga akvareller av växter och landskap. Boken presenteras i särskild artikel.

Skara stiftshistoriska sällskap. Medlemsblad 2009:2. Redaktör: Johnny Hagberg. 16 sidor. Bl a berättar Ritwa Herjulfsdotter om klosterörternas historia.

Jesper Swedbergs Svensk Ordabok. Redaktör: Lars Holm. Utgivare: Missalestiftelsen i Skara. Ordaboken låg Skarabiskopen varmt om hjärtat och i sin Lefwernes Beskrifning påpekar han att den "moste tryckias". Det dröjde nästan 300 år, men nu finns den drygt 700 sidor tjocka boken att läsa med kommentarer.

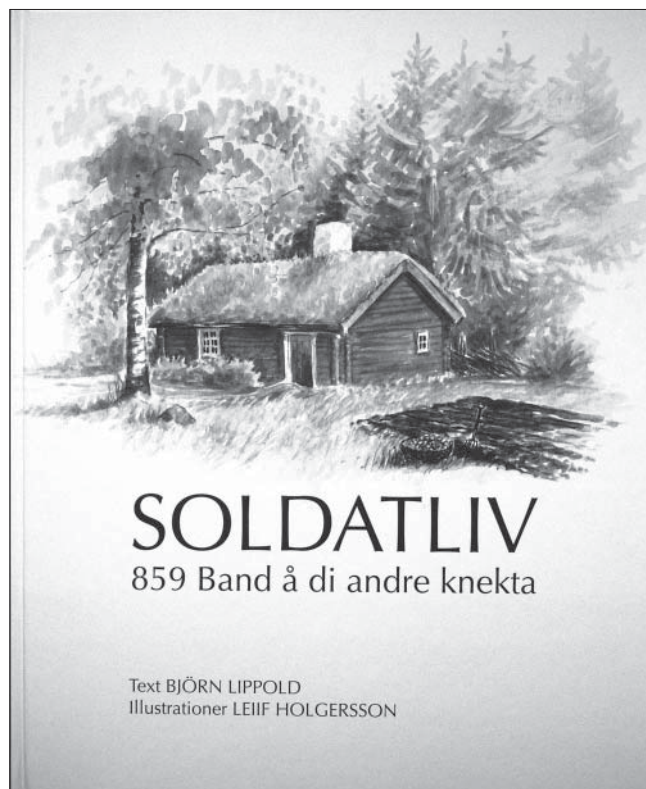
Främmostad – vår hembygd. Redaktion: Tage Brolin, Eva Pettersson och Göran Fredriksson. Utgivare: Främmostads Hembygdsförening. 24 sidor med många bilder, en del hämtade ur den bildsamling som släkten Hierta skänkt föreningen tillsammans med kartor, textilier och gamla brev.

Körsbärsblomman nr 2 2009. Medlemstidning för Eggby, Istrum, Öglunda Hembygdsförening. Redaktör: Hjördis Lundberg. 26 sidor med många bilder. Bl a berättar Markus Hagberg om att biskop Bratt, han med Brasklappen, fick hoppa in för Skarabiskopen Magnus Haraldsson och viga akoluter (ett steg på vägen till präst) i Eggby kyrka.

Dr. Carlander i praktiken. Läkekonst 1793 – 1814. Författare: Gudrun Nyberg. Förlag: Carlsson. 445 sidor med mängder av färgillustrationer. En medicinsk fortsättning på boken Dr. Carlanders Göteborg som utsågs till Vackraste Västgötaboken 2007.

Hans Menzing

Färgstark bok om knektalivet

Soldatlivet förr skildras av Björn Lippold och Leif Holgersson.

Raderavhembygdsvännerharställtuppochdelatmedsig avsittvetandetilldennabokomknektarnahemmaochute ifält. Det gör boken till en guldgruva för hembygdsfolket som ofta kan finna sina egna soldater presenterade här. Dessutom har säkert många personligt intresse av den, många av oss har ju knektar bland våra förfäder.

Att hålla sig med en armé var egentligen alldeles för dyrt för ett litet land som Sverige. I krig gick det an, då försörjde soldaterna sig ofta på vad de kunde komma över, men i fredstid tärde de på kronans kassa. Så det var en smått genial idé att med indelningsverket se till att knektarna av bönderna tilldelades små torp där de i princip kunde försörja sig själva.

Björn Lippold är chefför Garnisonsmuseet i Skövde och har sedan tidigt 80-tal ägnat sig åt att studera knektarnas och deras liv i krig och fred. Här delar han med sig av sin kunskap till detaljskarpa akvareller av Leif Holgersson, som under mängder av år dokumenterat hembygderna i sina bilder. I boken visar han inte bara upp bevarade torp, utan återskapar även sedan länge försvunna situationer och människor i flyhänta bilder.

Myllret av fakta blandas med mustiga och märkliga historier om livet som knekt i de små torpen, men också om dramatiken ute på de europeiska slagfälten. Många

av knektarna kom aldrig hem igen till sin knektesa och knektaonga, och som så ofta framgår det klart här att de egentliga hjältarna var kvinnorna som fick sköta torpen, alla barnen och sin egen ångest för maken långt borta i krigiska nejder utan egentligen någon hjälp alls.

I vissa fall blev knektarna oerhört beresta, antingen under fälttåg eller som krigsfångar. Soldaten Hans Ås får som fånge marschera kring i stora delar av Tyskland, ibland väl behandlad och dessemellan hungrig, frusen och sliten. I en dagbok som förvaras på museet i Skara och som refereras här, berättar han om sina strapatser, en lätt märklig skildring eftersom alla ortnamn återges på västgötska och ibland är det omöjligt att gissa vad han egentligen menar. Men nog hade han, liksom andra knektarsom överlevt slagfältens färd, mycket att berätta för förundrade grannar därhemma.

Boken skildrar inte bara om knektalivet i stort, vi får i närbild möta en rad märkliga människoöden på olika håll i våra bygder. Ibland kan vi ännu se de små torpen som minnen över knektarna, men än mer över familjerna som blev hemma och försökte överleva orosåren.

Dessvärre är berättandet ofta onödigt mångordigt och ibland blir det lite mycket av detaljer, så boken bör inte sträckläsas. Däremot har den mycket att ge för exempelvis hembygdsforskare.

Hans Menzing

Vatikanen öppnar arkiv

Vatikanens Sekretaarkiv, som innehåller en enorm mängd av viktig information, öppnas för kvalificerade svenska forskare. Det berättar ordföranden Johnny Hagberg och professor Bo Theutenberg vilka besökt arkivet som representanter för Skara stiftshistoriska sällskap.

Vad man främst hoppas på är förstås att kunna finna fakta som kastar nytt ljus över västgötska hembygder, det vill säga fakta kring Skara stifts tidiga historia och Sveriges kristnande.

Har Du grunnat på...

...Din hembygdsförening när Du vill ge bort lite av Dina pengar, skrev jag i förra numret. Om Du läst vad vår ordförande skriver i detta numret förstår Du säkert att jag också bordenämnt Västergötlands Hembygdsförbund.

Men bättre sent än aldrig. Men hur gör man då? Kassören i den egna föreningen känner man ju personligen. Förbundets kassör Hugo Isaksson i Timmele hjälper Dig gärna på traven.

Leif Brunnegård

Västgötalagen ges ut på nytt

Äldre Västgötalagen hör till vår medeltids mest spännande dokument. Inte nog med att detta kan vara den första skriften på svenska med latinska bokstäver, lagen innehåller dessutom med alla sina märkliga lagparagrafer massor av information om livet i tidig medeltid här i Västergötland.

Föreningen för Västgötalitteratur skall ge ut lagen anpassad för moderna läsare och med kommentarer av bland andra Per-Axel Wiktorsson, som skriver huvudtexten, och Janken Myrdal. En försmak kan man få i Skara den 16 november då professor Wiktorsson, som är en av våra verkliga experter på just medeltidslagarna, håller föredrag kring denna märkliga lag och den nya boken.

Medaljutdelning hos Västergötlands Fornminnesförening

Västergötlands Fornminnesförening har haft sitt 146:e årsmöte, denna gång på det gamla landshövdingeresidenset Marieholm i Mariestad. Ordförande Dag Ahlenius ledde årsmötesförhandlingarna.

I samband med årsmötet tilldelades Uno Bohman, Skara, Johnny Hagberg, Järpås, Bertil Ström, Mariestad, Per Henrik Rosenström, Alingsås, Björn Dahrén, Alingsås föreningens förtjänstmedalj med inskriptionen "För trogen vård av fädrens minnen".

Medaljen utformades på sin tid av förre landsantikvarien Gunnar Ullenius och delas ut till personer som på olika sätt uppmärksammat och vårdat Västergötlands kulturarv.

Text Göran Englund
Foto Ingemar Lundgren

Hänt på bögda...

Minnessten över Inga och Lasse i Berget ny sevärdhet i Husaby

Minnesstenen. Från vänster Lilly Arvidsson, Sten-Inge Larsson, Echset Johansson.

Husaby har fått en ny sevärdhet, en minnessten över jägaren och naturmannen Lasse i Berget. Exakt på dagen 100 år efter att Lasses hustru Inga avled invigdes den 2 juni 2008 minnesstenen på Husaby kyrkogård. Många har genom åren frågat var en av Husabys mest berömda personer ligger begravd. Men ingen har vetat. Det framgår inte av gravkartor, och de som visste har själva lämnat detta jordelivet.

Sten-Inge Larsson, Källby iklädde sig under en följd av år rollen som jägaren och naturmannen Lasse i Berget. Många är de som han guidat vid grottan i sandstenskleven. Han tog aldrig något betalt men så småningom startade han ett konto och de som han guidade fick själva ge ett bidrag, så stort som de ville. Tanken var att en minnessten skulle resas. Förra året blev det klart. Bilden på stenen har formgivits av Echset Johansson, Husaby.

Det var en solig och fin kväll då ett 60-tal personer samlats på kyrkbacken. Sten-Inge hade tidigare på dagen varit ute på Kinnekulle med en grupp ättlingar till Lasse och Inga. I spetsen för dessa var då 94-åriga Lilly Arvidsson från Västerås. Det var hon som kom ihåg hur hon som liten flicka var med sin mormor (dottern till Inga och Lasse) på kyrkogården. Lilly mindes hur de åkt tåg från Skara till Lundsbrunn och sedan vandrat till Husaby. Där hade mormodern fallit i gråt, eftersom graven redan

var borta. Detta hade gjort stort intryck på flickan Lilly. För Sten-Inge hade Lilly berättat var graven var, och det är ungefär på den platsen som minnesstenen satts upp. Sten-Inge betonade vikten av det släktforskningsarbete som Birgitta Persson i Sil och Mats Ahlgren i Vällingby gjort. Det är tack vare dessa som ytterligare släktkontakter kunnat tas.

Sommaren 2008 spelade Sten-Inge Larsson och Ensemble Götene spelet om Lasse i Berget vid Lasses grotta. Många fick då ta del av Sten-Ingess sinneförteater, underhållning och historia.

Lilly Arvidsson gick bort i slutet av året. Strax före jul mottog vi budet att Sten-Inge Larsson omkommit i en bilolycka. Det vållade stor förstämning i bygden då en medmänniska och hembygdsvän så hastigt och oväntat rycktes bort. Stenen på kyrkogården minner därför inte enbart om Inga och Lasse. Den minner även om Sten-Inge och hans personlighet.

Göran Englund

Folkdräkts entusiaster på resa till Norge

Släktvänner och bekanta med intresse för folkdräkt anordnade en resa till Fagernes i Norge den 16-17 maj.

Fagernes (som är Lidköpings vänort) tog emot 40 resande på ett proffsigt sätt. På lördagen besöktes Hembygdsgården och Dräkthemuseum. På söndagen deltog vi i flagghissning, gudtjänst i kyrkan, gick med i 17:e maj tåget lyssnade till nationaldagstal och kransnedläggning över stupade soldater från Fagernes, därefter firade vi med normännen i Hembygdsgården. Reseledare var Odd Sandberg.

Samuel Alteryd

Rosendag i Ö Tunhem

Utöver rosor lockade många andra blommor samt kaffetären i blomsterparadiset.

10 000 röda rosor fanns det kanske inte i Östra Tunhems gamla prästgårdsträdgård vid årets Rosendag, men 180 olika slags rosor i alla de färger. Däribland förstås bygdens alldeles speciella Gudhemsros. Dessutom fanns där en minst 2000 år gammal mumie, som fått sitt namn av att man funnit spår av den vid en egyptisk mumie. Världens äldsta ännu odlade ros sägs det. Plus mycket annat som vore värt att notera.

Som vanligt var där en ständig ström av besökare som kundenjuta av Ingemar Fägerlinds rosenparadis och vid behov gavs information om de många olika arterna. Medlemmar ur Gudhembygden Hembygdsförening fick slita för att uppfylla besökarnas ständiga kaffebehov.

Hans Menzing

Raska-Minas stuga

Vågar jag erkänna att jag, född och uppvuxen i Dalsjöfors, inte har besökt Raska-Minas stuga förrän nu i maj? Stugan ligger intill Sjuhärads vandringsled och endast någon mil från min hemort. Besöket blev av tack vare goda vänner, som tog med mig och min fru på en biltur på slingriga vägar. Väl framme vid stugan möttes vi av ett anslag från Tvärreds Hembygdsförening med information och en inbjudan: "Välkommen att vara här, att fika, att göra en brasa och att grilla. Stugan står öppen året runt!"

Vi promenerade in på tomten bland alla vårblommor och fortsatte in i stugan, och i den trevliga miljön smakade kaffet extra gott.

Stugan är en ryggåsstuga av den typ, som var vanlig för bygden stor på 1800-talet och en bit in på 1900-talet.

Raska-Minas stuga.

Så här bodde den icke jordägande befolkningen.

Raska-Minas stuga byggdes någon gång mellan 1855 och 1860 av Petter Olovsson-Almgren, född 1809. Han bodde här några år med hustrun och tre söner. 1865 flyttade änkan Eva Arvidsdotter-Rask (1828-1914) hit med tre döttrar. Den yngsta var Selma Vilhelmina, kallad "Mina". Fadern till barnen, soldaten Rask vid Ås kompani, hade dött och familjen hade då fått lämna soldattorpet som de bott i.

Från 1914, då hon var 53, år bodde Vilhelmina Svensson-Rask (Raska-Mina) ensam i stugan. 1943, 82 år gammal, flyttade hon till ett vårdhem, där hon avled 1947.

Stugan var i starkt förfall, när den 1964 övertogs av Tvärreds Hembygdsförening. Året därpå följde en renovering och därefter har smärre reparationer utförts.

Cirka 150 meter väster ut finns en älvkvarnsten med skålgropar, där forntidens människor offrade för fruktsamhet. Längs stigen dit finns en inhägnad källa med otjänligt vatten. Raska-Minas källa finns cirka 150 m åt söder. Där finns drickbart vatten.

Vägbeskrivning: Väg 179 från Ulricehamn. Vik av mot Komskälet och vid Komskälet mot Äspered samt strax därefter vänster mot Rydet 2 som är enskild väg mot Raska-Minas stuga. Följ skyltar.

Stig Green

Försök att hålla hemmet så rent som möjligt!

Den husmor, som förstår att arbeta mycket och använda litet, hon förstår också att sprida ordning, lycka och trevnad i sitt hem. Ett engelskt ordspråk säger: "Där ordning är, där är också lycka."

Avskrift från Fabriksarbeterskans kokbok, 1911
Författad av Ruth Borg.

Skogsjärnvägen på Hunneberg Med Warrant-lok från Vara

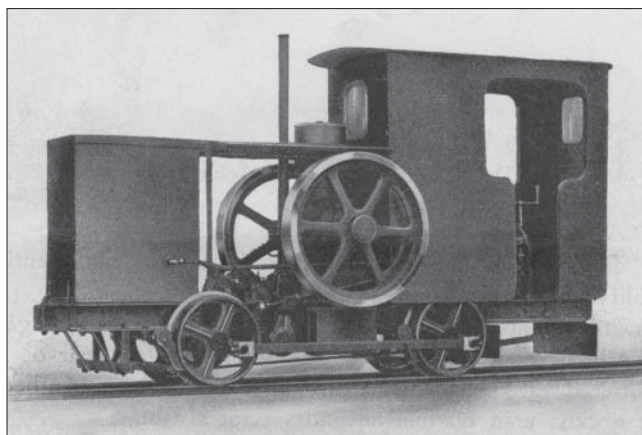
Skogsjärnvägen på Hunneberg, utvecklad ur en tidigare torvbana, har, genom sin unika virkestransportmetod järnväg – berglinbana – järnväg, ett speciellt kulturhistoriskt intresse. Idag är den gamla banan en frekvent radkulturvandringsled.

Man brukar säga, att skogsbrukets ekonomi är främst ett transportproblem. Problemet för Domänverket (Domän) var virkestransporten från centrala Hunneberg. Bergets form av en djup tallrik skapade motlut upp till närmaste bergkant. Mossar och sjöar gjorde transporten beroende av tjälad mark, vilket alltför ofta uteblev. Ett försök med en flottled under slutet av 1800-talet hade misslyckats fullständigt. Ett annat Domänproblem var att få ner virket från bergen till avnämare. De branta klevarna utgjorde flaskhalsen.

När Statens Järnvägar (SJ) anmälde planer på torvbrytning på några mossar på berget och på att bygga en järnväg med linbana för transporten ner till Herrljungabanen (UVHJ), berodde det på den stoppade kolimporten under första världskriget och på att bränslebehovet till lokomotiven var större än vedtillgången. Här såg Domän nu för första gången en praktisk lösning. En överenskommelse nåddes om torvbrytning på tre mossar, om byggande av en linbana med kapacitet även för virkestransport och om nyttjande av torvbanan, även om den inte var lämpad för så tunga laster. I överenskommelsen ingick att SJ skulle disponera banan under juli - oktober och Domän övrig tid, vilken väl sammanföll med de dåtida produktionsperioderna.

Linbanan

Domän inriktade sig i första hand på att få en linbana med omlastningsterminal att fungera för virkeshantering. Till utlastningen vid UVHJ, ett stickspår vid Hjärpetorp, byggdes linbanan, en sträcka på sexhundra femtiometer med en fallhöjd på fyrtio meter. Kraftkällan var en ångmaskin på fyra hästkrafter. Linbanan utgjordes av två fasta, grova bärkablar för fram- och återtransport. De bars upp av linbockar. På bärkablar löpte hjulboggier - löpkatter - som bar upp de virkesbyglar och torvkorgar,

Warrantlok från 1911-års försäljningskatalog. Loken på Hunneberg var troligen av samma utförande

som transporterade godset. De drogs och bromsades med en klenare dragvajer. Kapaciteten på linbanan var tvåhundra kubikmeter virke per dag, hastigheten var 1,3 m/sek och nettolasten fyrahundra kg.

Virkesterminalen

Terrängen medgav inte att järnvägen drogs direkt till linbanestationen. Den försågs därför med en nära hundra meter lång omlastningsramp till en för järnvägen lämplig slutpunkt.

Genom en rangeranläggning lastades virke och torv om från järnväg till linbana. Omlastningsrampen utgjordes av en höghög, kraftig bjälkkonstruktion på betongfundament. På rampen var bärkablar utbytta mot en rälsbana som var direkt knuten till linbanans bärkablar, så att löpkatterna automatiskt växlades över dit. För utlastningen fanns torvvagnar och vedbyglar monterade hängande i löpkatterna. Vedbyglarna användes parvis. Virket kranlastades från ett mellanlager till järnbyglarna, där de björnades fast. Fundamentet till ångmaskinen och till rampens bjälkkonstruktion visade armåttigheten i systemet. På terminalen fanns lokstall och serviceverkstad.

Torvjärnvägen

För transporten från torvmossarna byggde SJ en järnväg söder ut över tre stora torvmossar, en sträcka på fem km. Längst i söder gick banan över en ravin på en 135 meter lång träviadukt på sex till åtta meters höjd. Utefter torvgravarna i mossarna, lades stickspår för upplastning, sammanlagt cirka 4,5 kilometer. Banan byggdes med 600 millimeters spårvidd. Till en början användes både järnbeslagen träräls och décauvillemoduler - flyttbara fasta sektioner av räls på plåtsliprar. Torvbanan var ytterst primitiv och föga lämpad för virkestransport.

Skogsjärnvägen

Torvdriften lades ner 1921 då Domän tog över banan. Banan byggdes om, marken planades ut med diken där så behövdes. All räls byttes till grövre, lagda på fyra fots slipers på fast mark. På mossarna jämnades markytan av till en bredd av sex till sju meter med grunda diken på var sida om banvallen. Här fick långa sliprar och den

kraftigare rälsen skapa erforderlig bärighet. De långa slipprarna lades direkt på mossen där de, tillsammans med rälsen förbands till en "flytande" bro, som bildade ett gungande och vaggande spår för det tungt lastade timmertåget.

Från den mellersta mossen drogs en ny bana söder ut och den kapacitetssvaga träviadukten ersattes med en ny sträckning. Totala spårlängden var nu tio kilometer. Bansystemet nådde efter utbyggnad över största delen av centrala Hunnebergs då transportväglösa partier. Järnvägen användes till 1937. Då hade bilvägnätet byggts ut och konkurrensen från lastbilen blivit övermäktig.

Driftsmateriel

För skogsdriften behövdes dragkraft och vagnar. SJ:s första lokomotiv köptes från Vara Gjuteri & Mekaniska Verkstad, ett motorloktyp Warrant, med en encylindrig fotogenmotor på 12 hkr. Loket användes vintertid av Domän. För att klarade ökad timmertransporterna köpte även Domän ett eget Warrantlokt. De små märkliga maskinerna var dock knappast byggda för tunga virkestransporter. SJ:s lok såldes vid avvecklingen, men Domäns kämpade på tills det 1923 ersattes av ett ånglokt.

Lokets första resa

Ända sedan vi började intressera oss för den gamla skogsjärnvägen hade vi grubblat över hur man fick det tunga ångloket, och andra maskinklumpar, upp på berget. Genom Ingegärd Eriksson, dotter till lokföraren Julius Gustafsson fick vi svaret: "Dom 'spettade' upp dom i Erdalskleven, det såg jag själv".

Loken levererades till stickspåret vid Hjärpatorp. Därifrån lades några sektioner décauillespår på en väg där loket baxades fram till bergfoten. När den sista spårsektionen blev fri flyttades den främst. I kleven användes den gamla vägen, två hundra sextiometer backe med femtio meters stigning. Med en medellutning på 1:5 och under 1:3 i de brantaste partierna går tankarna till egyptiska pyramider. Men här – några gubbar med järnspett. Att med spett flytta loket några decimeter i taget verkar möjligt, men hur säkra det nya läget? I den lutningen var lokets egna bromsar verkningslösa. På ett fotografi finns en kraftig vinsch. Kan man ha förankrat den på toppen och med den skapat en säkring för omtag så att gubbarna kunde pusta ut och flytta om spårsektionerna. Var det så det gick till?

Kungabanan

Järnvägen användes även vid de kungliga älgjakterna. Det berättas att Gustaf V mycket uppskattade dessa resor med både tåg och dressin. Lokföraren Julius Gustafssons dotter Ingegärd berättar att när han skjutsade kungen, var han noga med att placera loket i den änden av tåget där röken inte generade de höga gästerna.

Ett kultursvar

Västra Tunhems Hembygdsförening ser den gamla järn-

vägen som ett viktigt kulturminne. Här sökte man under avspärningstider ersätta importerat kol med inhemsk torv, här gjordes de första försöken med mekaniserad virkestransport. Uppröjningen av terminalområdet och av den gamla banvallens tillvandringsled gernar utidabesökare möjlighet att uppleva en viktig epok i bergshistorien. I skriften Skogsjärnvägen på Hunneberg får den intresserade hela historien om torv- och skogsbanan.

Göran Söderström

Stort intresse för Bygdebånd

Intresset för Bygdebånd är kraftigt ökande. Aktiviteten är hög och Genline har i olika möten mött fler än 500 föreningar i hela Sverige.

Fördelarna för föreningar att ansluta sig till den för SHF och Genline gemensamma satsningen Bygdebånd är bland annat att bredda och utveckla hembygdsforskningen genom att göra hembygdsföreningarnas arkiv tillgängliga för allmänheten via Internet.

Bygdebånd ger hembygdsföreningarna tillgång till en säker och kraftfull databas där deras arkivmaterial i form av; text, kartor, ljud och bild, tryggt kan förvaras.

Föreningar som ansluter sig till Bygdebånd kan fritt lägga in sitt material i andra databaser, t ex; egna hemsidor, museidatabaser, länsdatabaser. Den enda begränsning som finns, är att föreningen inte kan lägga in sitt material i en annan kommersiell databas som likt Genline säljer abonnemang via Internet.

SHF:s medlemsföreningar förvarar sitt digitala arkivmaterial gratis i Bygdebånd. De föreningar som tecknat avtal och bidrar med material får, via SHF, del av intäkterna som abonnemang riktade till allmänheten genererar.

Bygdebånd stimulerar och gör det lättare för hembygdsföreningarna och enskilda hembygdsforskare att producera lokalhistoriskt material i tryckt form men också i bild och ljud. Bygdebånd stimulerar allmänheten att besöka bygder man forskar om, vilket leder till ökad turism och fler besökare hos hembygdsföreningarna. - Det är glädjande att se att Bygdebånd utvecklas positivt och att hembygdsarkiven blir lättillgängliga för alla som vill hembygdsforska hemifrån, säger Jan Nordwall, generalsekreterare på Sveriges Hembygdsförbund. Har du frågor om Bygdebånd, är du välkommen att höra av dig till Peter Wallenskog, projektledare för Bygdebånd på endera telefon 070-655 05 05 eller peter.wallenskog@genline.se eller Henrik Axiö på Sveriges Hembygdsförbund, på telefon 08-34 55 11 eller mejl henrik@hembygd.se.

Gräfsnäs slottspark har något för alla

Från Hjulets dag. Jan Strömberg med sin Morgan från 1970 var en av många veteranfordon på plats.

Från Hembygdsgdagen. Kultur i Bjärke gav lustspelet "Den nye soldaten". Här hela ensemblen som gjorde bra ifrån sig.

"Ju flera kockar desto sämre soppa". Det gamla talesättet stämmer inte alls, när det gäller arrangemangen i Gräfsnäs slottspark. Tvärtom, det är mångfalden av föreningar och deras aktiviteter som skapar liv och rörelse i detta välbesökta mål för både ortens folk och turister.

Valborgsmässoafton

När vitsippstiden lider mot sitt slut (enbart de vita matorna av sippor lockar många besökare), då firas vårens ankomst vid badviken. Det är SMU i Sollebrunn, som svarar för ett traditionsenligt firande. Inget saknas, körsång, vörtal och majbrasa, detta år en lite mindre eld på grund av torkan. Efteråt kunde de som ville fortsätta samvaron vid en kopp kaffe i den närbelägna Gräfsnäskyrkan.

Hjulets dag

Det är otroligt, vilket intresse som finns för gamla fordon och motorer. Hjulets dag den 7 juni, som hade Bjärke Hembygdsförening som arrangör, lockade i år cirka 5.000 besökare. I det strålande vädret möttes motorälskare från hela västra Sverige. De kunde bese bilar, motorcyklar, mopeder, traktorer och motorer av alla de slag. Vid veteranbilarna utbyttes kunskaper och erfarenheter om prestanda, lacker, inredningar, ja alltså som har med vården av dessa klenoder att göra.

Medeltidsdagar

Följande helg, den 13 och 14 juni, var det dags för medeltidsdagar i regi av Kultur i Bjärke. Trots ett välbehövligt regn kom det omkring 1.000 besökare till Bierka by, som området vid hembygdstugorna kallas denna dag. De möttes av en imponerande skara medeltidsmännskor i kåpor och annan utrustning från tiden. Aktiviteterna

avlöste varann med ett bröllop under söndagen, som huvudattraktion. Bröllopet inramades av medeltida sånger framförda av Bjärke spelmannslag. För den hungrige serverades lämpligt nog fattiga riddare.

Midsommarafton

Sedantidigt 1970-tal arrangerar SMU i Sollebrunn, under senare år har SMU i Magra och Nossebro tillkommit, midsommarfirande på borggården. Det började på förmiddagen med klädsel av midsommarstången och andra förberedelser. Vid 17-tiden restes stången och lekar för hela familjen tog vid. När det var dags för de mindre barnen att traska hemåt, kom den ågotäldre ungdomarna. De fick sig till livs sång och musik, som passade deras smak. När festligheterna skulle avslutas med polonäsen vid 22-tiden kom en kraftig regnskur. Som också den blev ett minne av midsommarafton 2009. Drygt 3.000 små och stora deltog i firandet.

Hembygdsgdag

Söndagen efter midsommardagen var det hembygdsgdagi regi av Bjärke Hembygdsförening, Årets tema var Halm och besökarna fick bland annat se hur det gick till att tröska med slaga. Bjärkes löjdarna visade hur man använder halm till hemslöidsalster. Vid soldattopet framförde Kultur i Bjärke två föreställningar av "Den nye soldaten" ett kort lustspel skrivet av en känd Sollebrunnbo, Tage

Andersson. Bjärkespelmannslag hade ett par uppskattade framträdanden. Allehanda äldre hantverk visades upp, bland annat påbörjades ett skihag. Trots små regnstänk emellanåt verkade de många besökarna att trivas. Hembyggsdagen är något som många återvänder till, inte minst Bjärkebor i försakingringen.

Gräfsnäs slottsruin & park - spår av fem sekler
Lagom till säsongsupptakten i Gräfsnäs kunde Bjärke Hembyggsförening presentera en film om Slottssparken under ovanstående rubrik. Filmen skildrar historien om Gräfsnäs i korta drag. Huvuddelen visar på dagens möjlig-

heter till upplevelser av kultur, natur och rekreation. Inte minst föreningslivets aktiviteter, som fyller parken med liv, lust, värme och gemenskap, har ett stort utrymme. Alla de föreningar som verkar i parken och Alingsås kommun genom Kultur och Fritid, står bakom filmen, som fått ett gott mottagande i bygden och i pressen. Speltiden är cirka 45 minuter. För produktion svarar PEDE Video, Vårgårda.

Text Roland Antehag
Foto Thor Andersson

Striden om Gestilren går mot sitt jubileum

Slaget vid Gestilren startade 1210 men pågår fortfarande. Ja, kanske inte själva slaget, men striden om platsen för slaget. I Varv i trakten av Tidaholm finns en ståtlig minnessten över slaget, men det verkar vara få som tror att striden stod där. Nu seglar Enköping upp som en hård konkurrent, och det verkar som om man där funderar på att fira 800-årsjubileum. Och det som firas är ju i så fall mordet på en svensk kung.

Bakgrunden till Enköpings krav på att vara slagplats är att Lars Otto Berg 1999 under genomgång av kyrkoböckerna plötsligt fann namnet Gestilren 1581 och senare dök namnet med lite olika stavningar upp ett antal gånger fram till 1630 för att försvinna igen. I

andrasamtida dokument, som domböcker, finns inte det märkliga ortnamnet med, och allt tyder på att en eller två kyrkoherdar eller kyrkoskrivare av eget historiskt intresse dammata av det gamla namnet Gestilren med dess minnen av en medeltida strid. Namnet finns faktiskt en gång till. Riksantikvarien Johannes Bureus har vid den här tiden i sin anteckningsbok *Sumlen* antecknat uppgiften att kung Sverker begravdes i Sverkers backe i Gestilren och placerar platsen just här i Frösthult utanför Enköping. Fast det framgår inte var Bureus fått uppgiften ifrån, och han har ju fel om kungens begravning. Han begravdes inte i någon backe, vare sig här eller någon annanstans utan i Alvastra kloster.

Bara ett mord

På 1600-talet förekom ju ingen källkritik så vi har ingen aning om var för namnet Gestilren dyker upp under knappt

Minnesstenen i Varv tycks stå på helt fel ställe. Men stilig är den.

50 år för att försvinna spårlöst igen. Å andra sidan har man så vitt jag vet aldrig funnit namnet Gestilren någonstans i Västergötland.

Fast kanske är det egentligen inte så intressant. Denna omfattande bok, *Striden i Gestilren 1210*, utgiven av Enköpings kommun, ger mycket bra beskrivningar om den eviga kampen mellan Sverkerska och Erikska ätterna. Där spekuleras det också kring om att det verkligen stod ett regelrätt slag. Snarare handlar det om ett överfall och mord på Sverker, som visserligen fick lämna ifrån sig makten till Erik i slaget vid Lena två år tidigare, men av påven och tydligen även kyrkan ansågs vara den rättmätige svenske kungen.

Kungamord vanliga

Bland andra biskopen i Skara fick påvens uppdrag att se till att Sverker återinsattes.

Kungamord var ju vanliga på den här tiden, och mördarna brukade belönas med en kungakrona. I det här fallet var det inte så enkelt. Mördarna var släktingar till kungen, hans måg skriver Vidhemsprästen i sin kungalängd i Västgötalagen, och man tror att mågen skall ha varit Folke Jarl. Mördarna skall ha fått sitt straff genast och dödats även de.

Boken är högst läsvärd även om enskeptisk Västgöte inte blir helt övertygad om att slaget stod just utanför Enköping. Däremot framgår det klart att det verkligen inte är något att fira, vi skulle inte drömma om att fira jubileer kring andra kungamord vid den här tiden.

Hans Menzing

Västergötland visades upp vid Riksstämman

Blommande sköna dalar, för att inte tala om blommande blånande platåberg, silvriga bäckar, magiska megaliter och finurliga västgötars industriföretag. Allt visades upp inför hundratals förhoppningsvis imponerande företrädare för Sveriges cirka halvmiljonen organiserade hembygdsvänner vid riksstämman i Kulturen (varannars) i Lund som en försmak av Västergötlands lockelser. Nästavårstärnämigen Skara som värd för riksstämman med Sveriges hembygdsfolk.

En närsynt Skarabo kunde ju uppfatta stämman i Lund som en liten förövning till vad som händer nästa år. I Lund, precis som i Skara, är domkyrkan en riktpunkt som man orienterar efter. Och dômen i Lund är ju ett resultat av Lidköpings bon Helgo Zetterwalls övningar innan han ett tjugotal år senare smällde upp dagens magnifika gotiska katedral i Skara. Visst, båda har anor från tidig medeltid, men nu är de präglade av Lidköping.

Västgötska hus

Och under en rundvandring fick vi lära att många av Lunds mest berömda byggnader ritats av just denne Lidköpingsbo, som även skapat exempelvis gamla läroverket i Skara. Till hembygdsfolkets riksstämmor hör hembygdsfest på kvällen för att vädra ut allt kulturellt damm från sammanträdena på Kulturen. Här hölls förstas festen hos SLU, på Alnarp alltså, och SLU finns ju i Skara också.

Reklambildspelet om Västergötland vid riksstämman hade sammanställts av Jan-Olof Berglund från Odensåker, redaktör för Västgötaförbundets hemsida och ledamot i förbundsstyrelsen. Till hjälp hade han en naturfilm av Leif Crona, Skövde. Västergötlands hembygdsförbunds ordförande, Eva Bergström Hyenstrand, Skultorp, hälsade Sveriges hembygdsfolk välkomna till Skara i maj nästa år, och fick själv ta emot en stafettpinne i form av en vandringsstav med en kåsa med ett lappansikte. Knappast något skåniskt alltså, utan förmodligen mer en påminnelse om förra årets stämma i Kiruna.

Skånska husarer visade upp sig så att vi svenskar inte skulle känna oss alltför säkra.

Slott som stuga

Naturligtvis visade skåningarna också upp sina bästa sidor i rundresor för gästerna att välja mellan. Själv hamnade jag på ett slott, Svaneholm, ägt av en hembygdsföreningsomförvaltar arvet efter Rutger Macklean, han som förnyade jordbruket med skiftena. Nog säger det det mesta om slottstätheten i Skåne, att hembygdsföreningarna hålla sig med slott som hembygdsstuga. Nåja, i Ystad höll sig hembygdens folk med ett eget kloster.

Stämman kretsade kring Framtiden och det nya Sverige och medanledning av Sveriges demokraternas försök att lägga beslag på kulturarvet och få vår historia att framstå som något den inte är antog riksstämman ett yttrande där det bland annat sas:

”Det svenska kulturarvet – i alla dess uttryck – är ett resultat av många olika kulturers inflytande under mycket lång tid. Så formas också framtidens svenska kulturarv av alla människor som lever här idag.”

Kulturhammare

Vi fick förstås också uppleva vårsången Blommande sköna dalar sjungen av Studentsångare, som säkert var helt omedvetna om att denna Lundavårens egen signaturmelodi skrivits av en Skaradjäkne, Herman Palm, och sjöngs första gången vid Tveta utanför Skara. I Lund framfördes sången på Grand Hotell, där rum fortfarande bar namn efter skånska storheter som Frithiof Nilsson Piraten och Sten Broman. Där delades också årets plaketter ut och dessutom tilldelades filmregissören Jan Troell en kulturhammare för sina insatser.

Västergötland representerades på stämman av Jan-Olof Berglund, Odensåker, Hugo Isaksson, Timmele, Lars-Erik Kullenwall, Gudhem, Eva Mann, Öttum, och Hans Menzing, Skara. Dessutom deltog Eva Bergström Hyenstrand och Mona Lorentzson, Lödöse, som representanter för riksförbundsstyrelsen.

Hans Menzing

Förbundets funktionärer 2009

Förbundsordförande, au (arnetsutskottet)

Eva Bergström-Hyenstrand, Carl von Linnés väg 2, Skultorp,
541 55 Skövde, tel 0500-43 30 13,
e-post hyenstrand@hotmail.com

Vice ordförande au

Lars-Erik Kullenwall, Gudhem Kullen 3, 521 94 Falköping,
tel 0515- 72 01 56, e-post dr.kullen@swipnet.se

Sekreterare au

Mona Lorentzson, Wallströmsliden 6, 463 71 Lödöse
tel 0520-660274, arb 031-3683611, mobil 031-3683611, fax
031-7740358, e-post mona.lorentzson@kultur.goteborg.se

Kassör au

Hugo Isaksson, Ådalavägen 2, 523 92 Timmele
tel 0321-302 62, tel+fax 0321-300 01

Övriga ledamöter

Irene Andrén-Ivarsson, Sjötorp PI 718, 430 64 Hällingsjö,
tel 0301-405 48

Leif Josefsson, 2:e ceremonimästare

Larsagården Vänga, 513 92 Fristad, tel 033-26 80 12

Ingrid Zackrisson, Västergården Kullavägen 59, 519 95
Tostared, tel 0320-620 15,
e-post ingrid.zackrisson@tele2.se

Jan Nilsson, N Ringvägen 69, 522 31 Tidaholm,
tel 0502-105 82

Hans Menzing, pressansvarig, Marumstorget 1, 53232 Skara,
tel 0511-126 43 e-post hans.menzing@telia.com

Berit Stockvik-Lundin försäkringsansvarig, Vänersnäs, Furu-
näs, 468 90 Vargön, tel 0521-22 22 76, mobil 070-3500052
Nils-Olof Olofsson, 1:e ceremonimästare, Lars väg 7, 515 35
Viskafors, tel 033-29 42 46, mobil 0703-298362

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3, 540 15 Våring,
tel 0500-44 11 05, mobil 0708-420453
e-post j-o.berglund@telia.com

Suppleanter

Aina Nicander, Fabriksgatan 4, 524 30 Herrljunga
tel 0513-102 57

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad, 465 97 Nossebro
tel 0512-531 50, mobil 0703-281333

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp, tel 0320-820 36,
e-post birgit.istorp@telia.com

Göte Öberg, försäkringsansvarig, Lövbacka, 523 94 Tvär-
red. tel 0321-504 28

Bertil Ström, Blomstervägen 12, 542 43 Mariestad, tel
0501-153 73

Revisorer

Einar Smith, N Ringgatan 43, 441 31 ALINGSÅS
tel 0322-169 70

Marianne Svensson, Bergstena Skattegården 2, 441 92
Alingsås, tel 0322-63 50 07

Revisorssuppleanter

Henry Kärrman, Rydholmsvägen 4, 441 96 Alingsås
tel 0322-505 35

Torvald Åberg, Kållands-Åsaka, Tomten, 531 96 LLidköping,
tel 0510-53 23 13

Valberedning

Monica Moberg sammankallande, Fältvägen 5 D, 541 77
Skövde, tel 0500-42 52 50

Peder Claesson, Stenseredes skola, 565 93 MULLSJÖ
tel 0515-910 28

Ewa Vikingson, Eggvena, Kungegården, 447 92 Vårgårda
tel 0322-62 80 82

Berndt Nilsson, Silvii väg 15, 530 30 Tun,
tel 0510-801 32

Edor Josefsson, Ejdervägen 12, 506 70 Frufällan
Tel 033-24 70 24

Studie- och ungdomskommittén

Irene Andrén-Ivarsson, Sammankallande,

Lilian Skattberg, Box 2206, 523 02 Timmele,
tel 0321-304 01, e-post lilian.skattberg@swipnet.se

Lena Johnsson, Varbergsvägen 317, 519 94 Björketorp
tel 0320-603 35

Anna Persson, Atteby 3, 544 92 Hjo, tel 0503-150 51

Studieförbundet Vuxenskolans representant:

Christer Wennerberg, SV Västra Götaland, Junog 3, 451 42
Uddevalla, tel 0522-65 33 33

Redaktionskommittén för Västgötabygden
Se redaktionsrutan sidan 2.

Tengelandsstiftelsen

Mona Lorentzson
Eva Bergström-Hyenstrand

Kilsgårdsstiftelsen
Ingrid Zackrisson

Väddåkrastiftelsen

Eivor Dahlén, Sjöarp Möne, 520 24 Blidsberg
Hugo Isaksson

Kommittén Årets Hembyggdsförening

Eva Bergström-Hyenstrand
Hans Menzing

Kommittén för folkdräkter

Irene Andrén-Ivarsson
Leif Josefsson

Korvakiosken

Post-Alvar köper korv och bröd av Arne Andersson i väntan på sista posttåget för dagen.

Nästa steg i utvecklingen blev ett liten byggnad på torget som innehöll dels en korvkiosk dels en vanlig kiosk med godis och tidningar. Här utökades sortimentet och öppettiderna blev längre. Nu kom kunderna per bil och ibland kunde kôrvakön bli ganska lång. Korvkiosken var också en given träffpunkt.

Nu är korvkiosken på torget i Vårgårda ett minne blott, här ligger numera kommunens förvaltningsbyggnad och ett vårdshus.

Engod vän har berättat för mig att han hade 10 kronor i veckopeng. På lördag kväll var dom ett gäng som tog taxi till stan. Det kostade 2:50 tur och retur. Biobiljetten kostade 2:50 och så skulle vi naturligtvis ha korv efteråt. En special kostade 2:50 och så hade jag 2:50 kvar för utgifter under veckan berättade han med en viss förnöjsamhet.

Korvan i Nossebro.

Tänk att få gå fram till torget och köpa Kôrv å brö i Kôrvakiosken. Det var fest. Den första korvkiosken jag minns var en liten vagn med ett litet taköver och belysningen var en fotogenlampa. Sedan blev det en vagn där Arne stod inne i vagnen och vi kunder stod utanför. På menyn fanns korv, korv och bröd eller special, vilket innebar korv, bröd och mos. När det var stängningsdags drog Arne i väg sin vagn och parkerade den avsidat på torget. I den här vagnen fanns elektriskt ljus och det gick lättare att hålla korven varm. Och naturligtvis var arbetsmiljön bättre.

Vi sågs vid korvkiosken. Sen bar det iväg på nya äventyr. Foto Privat.

Korvkiosken i Nossebro har också fått flytta på sig och bytt namn. Den heter Korvan och ligger vid den vackra fontänen.

På 70-talet, när jag var ICA-handlare i Nossebro, kom det ofta en man och lämnade tomflaskor. Han sa, att han bor på dricka avstånd från korvkiosken. När raggarna passerar hemma slänger dom ut tomflaskorna i min trädgård så jag får ju lite extrainkomst förklarade han nöjt.

Dagens korvkiosker har inte mycket likhet med sina föregångare på 50-talet. Idag är de små restauranger där man väljer att ta med portionen hem, äta den på torget eller slå sig ner inne i serveringslokalen.

Ibland funderar jag på vad dagens hälsovårdsinspektörer skulle ha för kommentarer om de varit med då. Men dom fanns nog inte på den tiden. Och tur var kanske det.

Men visst är det gott med en minimåltid när man är ute och åker, fast det är inte säkert att det blir korv och bröd. Det finns så mycket att välja på.

Text Leif Brunnegård Foto Hans Menzing